

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Rəhimli Aysel Yaşar qızı

**“Azərbaycanda kiçik müəssisələrdə innovasiya layihələrinin
planlaşdırılması problemləri” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı 060409 “Biznesin idarədilməsi”

Elmi rəhbər:

dos. i.f.d., Hüseynli A.T

Magistr proqramının rəhbəri:

i.f.d., b/m. Şükürova A.S.

Kafedra müdiri

dos. i.e.n Əliyev. M.Ə.

BAKİ – 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3-5
I. Fəsil. İnnovasiya layihələrinin sahibkarlığın inkişafında rolu	
1.1. Sahibkarlığın rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində innovasiya layihələrinin rolu	6-10
1.2. Biznesin innovasiya strategiyası onun inkişafının əsas meyarı kimi...	11-18
II Fəsil. İnnovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması	
2.1 İnnovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının müasir vəziyyəti	
2.1.1 Müəssisələrdə innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin müasir metodikası	19-26
2.1.2 Milli iqtisadiyyatda innovasiya layihələrinin tətbiqinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi	27-37
2.1.3 Rəqabət qabiliyyətli innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının strateji idarəetmə mexanizmləri	37-50
2.2 İnnovasiya layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri	
2.2.1 Effektiv innovasiya layihələrin tətbiqinin stimullaşdırılması mexanizminə sistemli yanaşma	51-59
2.2.2 Layihələrin idarə edilməsində informasiya resursunun istifadə mexanizminin təkmilləşdirilməsi	59-67
III. Azərbaycanda innovasiya layihələrinin hazırlanması zamanı qarşılaşılan problemlər	
3.1 Tədqiqatın məqsədi və metodu.....	68
3.2 Tədqiqatın təhlili	
3.2.1 Demografik xüsusiyyətlər	69
3.2.2 Anket analizi	71
NƏTİCƏ	74
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	78

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Ölkənin iqtisadiyyatının müasirləşdirilməsi şəraitində lokal məhsulların rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılması əsas məsələ kimi yer alır. Bu da öz sırasında yeni məhsullar və müasir texnologiyalar şəklində tətbiq edilən innovasiyaların keyfiyyətindən və həcmindən asılıdır. İqtisadi cəhətdən yüksək inkişaf etmiş bəzi ölkələrin təcrübəsi sübut edir ki, dünya bazarı daxilindəki rəqabət şəraitində qalib gələn tərəf yenilikçilik edib səmərəli mexanizm əldə edərək, yeniliklərin reallaşdırılmasından son dərəcə düzgün şəkildə qurulmuş infrasktura sahib biznes subyektləri olur.

Müasir iqtisadiyyatda inkişafın özünəməxsus cəhəti ondan ibarətdir ki, uzun müddət davam edəcək planda rəqabət qabiliyyətliliyi və iqtisadi artımı təmin edici amil olaraq innovasiyanın əsas rola malik olmasıdır. Azərbaycanda sahibkarlıq sisteminin innovasiya əsasında inkişaf etməsi ölkənin yeni texnoloji ukladə keçməsinin, iqtisadiyyatın şaxələnməsinin əsas şərti kimi çıxış edir. Bu cür ixtiraları tətbiq edərkən müəssisələr uzunmüddətli səmərə gözləməməlidirlər. Müasir dövrdə keyfiyyət tələblərini cavablandırmayan maşın və avadanlıq nümunələrinin əsas hissəsi təhlükəsizlik sertifikatlarına ,mühafizə sənədlərinə , istismar təminatına və servise malik olmadığı aydındır.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Tədqiqat predmeti müasir biznes mühitində innovasiya layihələri və onların planlaşdırılmasında yaranmış problemlərə əks edən tətbiqin nəzəri və praktiki məsələlər kompleksi sayılır. Tədqiqatın obyektini isə yenilikçiliyə meyilli investisiya layihələrinin reallaşdırıldığı biznes sahəsi təşkil edir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. İqtisadi ədəbiyyatları nəzərdən keçirdərkən anlamaq olur ki, innovasiya ilə bağlı layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün təşkilati-iqtisadi modellərdə öyrənilməsi, araşdırılması və ya qiymətləndirilməsi problemlərinə lazımlı qədər çox təhlillər həsr edilmişdir ki, onlar da ən çox inkişaf etmiş ölkələrdəki iqtisadiartım, habelə inkişafda olan ölkələrə xilaf olaraq, mövcud innovasiya

potensialının doğru şəkildə qiymətləndirilməsilə əlaqəlidir. Sahibkarlıq sferasında innovasiya layihələri və onların maliyyələşdirilməsi ilə bağlı təşkilati-iqtisadi rollarına həsr edilmiş tədqiqat işlərnə Y. Şumpeter, T.Braun, V. Rapoport, X.Xaushtayn, N.V.Beketov və başqaları kimi bir çox alimin işlərində rast gəlmək mümkündür.

Dissertasiya işinin məqsədi və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədinə aydınlıq gətirməli olsaq, bu əsasən xarici firmalardakı təcrübəyə əsaslanan təhlil əsasında və Azərbaycanda müasir biznes sferasında innovasiya fəaliyyətinin özünəməxsus cəhətləri, təhlil aparılan həmin xarici firmalardakı inkişaf və yerli bazara məxsus xüsusiyyətləri nəzərdən keçirməklə sahibkarlıqda innovativ layihələrin maliyyələşdirilməsinin iqtisadi –təşkilati bəzi modellərin tətbiqinə əsasən tövsiyə və təkliflərdən ibarətdir.

Tədqiqatın gedişində aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuş məqsədəuyğun olaraq yerinə yetirilməsi planlaşdırılmışdır:

- ilk olaraq biznes sistemində rəqabət üstünlüklərinin təmini ilə bağlı innovativ proseslərin həmin bu sfreda rolunu və yerini müəyyənləşdirmək;

- innovasiya layihələrinin hazırlanması və qiymətləndirilməsinin nəzəri və metodoloji aspektlərinin tədqiqi;

- Azərbaycan iqtisadiyyatında sözügedən innovasiya layihələrinin biznes sferasına tətbiqinin hal-hazırdakı vəziyyətini qiymətləndirmək;

- innovativ layihələrdəki iqtisadi məhsuldarlıq faizinin artırılması və iqtisadi-təşkilati faktorların müəyyən edilməsi;

- rəqabətqabiliyyətli innovasiya layihələrinin həyata keçirilməsinin strateji idarəetmə konstruksiyasının tədqiqi;

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını müxtəlif iqtisadi məktəblərə aid xarici müəlliflərin əsas işləri, MDB və digər postsosialist ölkələrdə iqtisadiyyatçı alimlərinin tədqiqatları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanları, hökumətin qərar və sərəncamları, Milli Məclisin qanunvericilik aktları, aparıcı Azərbaycan alimlərinin innovasiya ilə bağlı siyasəti, layihələri və prosesi sahəsində elmi əsərləri təşkil edir.

Dissertasiya işinin informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin, İqtisad İnkişaf, Maliyyə və Vergi nazirliklərinin, Dövlət Statistika Komitəsinin materialları və proqramları, maliyyə hesabat sənədləri, internet şəbəkəsində və sosial vasitələrdən innovasiya fəaliyyəti ilə əlaqədar informasiyalardan ibarətdir. Bütünlüklə bunların hamısı mühüm praktiki və nəzəri əhəmiyyət kəsb edirlər.

Əldə edilmiş nəticələrin elmi yeniliyi aşağıda sıralanmışdır:

- xarici və milli ədəbiyyatda və o cümlədən təsərrüfatçılıq sahəsinin təcrübəsində mövcud yanaşmaların ümumiləşdirilməsi və nəzərdən keçirilməsi əsasında innovativ layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və artırılmasının nəzəri problemləri planlı şəkildə, qarşılıqlı əlaqə halında araşdırılmışdır;

- biznes sahəsindəki müəssisələr arası rəqabət üstünlüklərinin yaradılmasında innovasiya prosesinin gözə çarpan, müəyyənəddici əhəmiyyəti və rolu elmi cəhətlərlə əsaslandırılmışdır;

- innovativ layihələrin qiymətləndirilməsi və tərtibinin nəzəri-metodoloji aspektləri baxımında müasir biznes sferasının xüsusiyyətləri əsas götürülməklə tədqiq edilmişdir;

- Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatda innovativ fəaliyyətin innovasiya layihələrinin tətbiqinin hal-hazırkı vəziyyəti və müasir inkişafdakı xüsusiyyətləri qiymətləndirilmişdir;

Tədqiqatın praktiki dəyəri və nəzəri əhəmiyyəti müasir biznes sferasında effektiv innovasiya layihələrinin hazırlanması və işlənməsindən ibarətdir. Respublikada sahibkarlıq fəaliyyəti göstərən subyektlər tərəfindən tədqiqatın nəticələri innovasiya ilə bağlı layihələrin idarəetməsi strategiyasının qurulmasında, innovasiya istiqamətli proqramların hazırlanıb işlənməsində və əsas da reallaşdırılması zamanı istifadəsi nəzərdə tutulmuşdur.

İşin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I.FƏSİL. İNNOVASIYA LAYİHƏLƏRİNİN SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINDA ROLU

1.1. Sahibkarlığın rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində innovasiya layihələrinin rolu.

Müasir iqtisadiyyatın formalaşmasının yeni şəraitində innovatika fəaliyyəti iqtisadiyyatın demək olar ki, bütün sahələrində təkrar istehsal prosesinin düzgün reallaşdırılmasının zərurətiyi şərt sayılır. Bu zərurilik isə onunla bağlıdır ki, innovasiyalar bütövlüklə iqtisadi-sosial sistemin inkişafının əsas mərhələlərini təşkil edir, onların inkişaf templərini və artım miqyaslarını, struktur ilə bağlı dəyişikliklərini müəyyənləşdirirlər.

Daha öncə isə, “innovasiya” termini haqda bir az məlumat vermək istərdim. İnnovasiya sözünün mənşəyinə baxıldıqda, ilk dəfə 1548-ci ildə, “yenilənmək və dəyişdirmək” mənasına gələn latıncadan innovare (inno+vatus) ismindən yaranmışdır. Beləcə, novice (yeni öyrənən), renovation (yenilənən) və novelty (orijinallıq) mənasında işlənən bu və bunlar kimi ingilis dilindəki sözlərin də latıncadan “novus” sözündən meydana gəldiyi düşünülür. (20; 25)

İctimai, mədəni və inzibati sahələrdə yeni üsulların tətbiqi mənasına gələn ingiliscə “innovation” sözünün qarşılığında dilimizdə “yenilik/yenilikçilik” mənasında olmağına baxmayaraq, innovasiya sözündən istifadə olunur, çünki yenilik və buna oxşar anlayışlar istifadə edilməyə çalışan mənani tam mənasında əks etdirməyə bilər. Səbəbini belə izah etmək olar ki, innovasiya qavramının özündə yeni olaraq müəyyən edilmiş şeylərin ictimai və iqtisadi dəyişikliklərdən istifadə ilə fayda qazanmaq istəyi dayanır. Öz dilimizdə istifadə olunan yenilik anlayışını kəsb edən sözlərdə isə bu vurğu çox da diqqətə çarpmır. İnnovasiya yeniliyin özündən çox nəticəni, fərqliləşdirməyə və dəyişdirməyə çalışdığı iqtisadi inzibati bir sistem ifadə edir. Buna görə də, bütövlükdə nəzərdən keçirildiyi zaman innovasiya anlayışı yenilikçiliklə eyni yolda gedən və fərqli nəticələr səbəbindən bu mənadan ayrılan bir ifadə kimi işlənir.

Digər tərəfdən innovasiyanın təbiətində var olan,

- Özünəməxsusluq və fərqlilik,
- Yaradıcı bir prosesin nəticəsi olmaq,
- İstehlakçı və ya cəmiyyət tərəfindən qəbul edilən düzgün bir həll tapmaq,
- Həqiqi və davamlı bir rəqabət üstünlüyü yaratmaq, (21,38)

Bazar və rəqabət üzərində təsir yaratmaq kimi xüsusiyyətlər “yenilik” anlayışı ilə ifadə edilə bilmir. Bir şeyin yeni olmağı, nəinki özünəməxsus, yaradıcı, fərqli, orijinal və faydalı hətta daha yaxşı olduğu mənasına belə gəlməyə bilər.

İqtisadi-sosial sistemlərin dinamikası insan əməyinin yeni üsul və vasitələrinin tətbiqi ilə şərtlənmişdir. Hal-hazırda həmin bu sistemlərin fərqli elementlərinin yeni, daha əlverişli sistemlərlə fasiləsiz dəyişilməsi həyata keçirilir. Müstəqil iqtisadi-sosial sistemlərdə baş verən həmin bu proseslərə aid əlamətlərinin dərk edilməsi və eləcə də sistemlərin məqsədyönlü idarəsinin nəticəyönümlülüyünün yüksəldilməsinə yardım edir.

Yeniliyin yaradılmasında gedişat hər zaman öz-özünü bərpa edəndir və dəyişkən xüsusiyyətlərə malik bir bazara istiqamətləndirilir. Bu ilk olaraq, yeni ortaya çıxmış elmi ideyaların və gələcək yönümlü, perspektivli malların işlənilib hazırlanması, həmçinin, axtarışının daimi olaraq dəstəklənməsini və ikinci olaraq, inteqrasiya əlaqələrini qorumaqla idarəetmə səlahiyyətlərinin son hədd dərəcəsində qeyri-mərkəzləşdirilməsinin faydalı və həmçinin çevik şəkildə idarəsini özündə əks etdirir.

Müəssisənin təşkilati strukturunun layihələşdirilməsinin əsas müəyyənləşdirici rolu qeyri-mərkəzləşdirməyə məxsusluğunun əhəmiyyətidir. Konkret yeniliyin hazırlanması prosesinə rəhbər şəxs uyğun məsuliyyət və lazimi səlahiyyətlərlə təmin olunur. Uzun illər boyunca bu cür qəbul olunub ki, elm və texnologiyanın inkişafının düzgün planlaşdırılması proqnozlaşdırılmış nəticələrin əldə edilməsi ehtimalını yüksək dərəcədə

artırır. Və buna əsaslanmış mütəxəssislər nəzərdə tutulmuş innovasiya proseslərinin idarəsinin təşkilati sistemini düzgün şəkildə formalaşdırırlar.

Bütövlükdə, innovasiya prosesinin nəticələndirmək və sonuncu məqsədinə nail olmaq kifayət qədər çətin bir vəzifə hesab olunur ki, bunu da həll etmək üçün ilk öncə aşağıdakılar üzrə qiymətləndirməni düzgün yerinə yetirmək nəzərdə tutulur:

- əlavə lazım olan ictimai xərclər və innovasiyasının həyata keçirilməsi üçün zəruriyyət kəsb edən kapital qoyuluşu;

- innovasiyanın tətbiqindən sonra innovasiya prosesində iştirak edən bütün subyektlərin qazandığı iqtisadi səmərə ilə əlavə yaranmış xərclərin ödənilməsi.

Müasir zamanlarda layihə idarəetmə texnologiyasından da istifadə olunur ki, bu texnologiya dövlət, regional və sahəvi səviyyələrdə, eləcə də müəssisə səviyyəsində geniş yayılmışdır. Lakin bu texnologiyanın tətbiqinin bəzi xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır:

- dövlət (regional və sahəvi) səviyyədə layihə yalnız səviyyəli proqramın bir elementi kimi çıxış edir və bu halda həmin səviyyəli mövqedən məqsədli - proqram idarəetməsindən söhbət gedir;

- müəssisədə hər bir layihə məqsədli proqram idarəetməsi sistemində həll edilən müəyyən problemi əks etdirir.

Rusiya Federasiyası hökuməti proqram idarəetmə metodlarından istifadə edir. Bu metodların əsasını proqramlar və layihələr sistemi təşkil edir. Proqramlar dövlət tərəfindən həyata keçirilən ən mühüm inkişaf məsələlərinin həllinə yönəlmiş büdcə siyasətinin əsası olacaqdır. Federal, prezident, regional, sahəvi və obyektlər səviyyəsində məqsədli kompleks proqramlar (MKP) və layihələr mövcuddur. Regional və sahəvi proqramlarda nəzərdə tutulan məsələlərin vacibliyindən asılı olaraq federal

proqram statusu verilə bilər. MKP-lərdə işlərin hazırlanması prosesi məqsədli - proqram planlaşdırma anlayışlarına prinsiplərinə əsaslanır (1,70):

- məqsədyönlülük proqramların məqsədinin son nəticələr əldə edilməsinə yönəlməsi ;
- sistemlilik proqramın həyata keçirilməsi üçün zəruri tədbirlərin bütün məcmusunun işlənilib hazırlanması ;
- komplekslilik məqsədlərin əsas məqsədə müvafiqliyi ;
- maliyyə, informasiya, maddi və əmək resursları ilə təmin olunma ;
- prioritetlik layihələrin və proqramların icrasının təcilliyi və resurslarla təmin olunma əlamətləri üzrə rəqləşdirilməsi ;
- proqram layihələrinin iqtisadi təhlükəsizliyi ;
- müxtəlif səviyyəli proqramların uzlaşdırılması ;
- tələb edilən son nəticəyə vaxtında nail olmaq.

İnnovasiya fəaliyyətinin layihə idarəetməsinin məzmunu haqqında müasir təsəvvürlər. Dünyada innovasiya layihələri (İL) problemlərinə diqqət get-gedə artır, müntəzəm olaraq bu məsələlərə həsr edilmiş konqreslər və simpoziumlar keçirilir. İL sahəsində biliklərin və təcrübənin geniş yayılması, bu sahədə mütəxəssislər arasında əlaqələrin inkişaf etdirilməsi məqsədilə 1965-ci ildə beynəlxalq layihələrin idarə edilməsi assosiasiyası (İNTERNET) yaradılmışdır. Qarargahı Sürixda yerləşən İNTERNET –də Rusiyanı 1990-ci ilin oktyabr ayında təsis edilmiş Rusiya İL assosiasiyası SovNET təmsil edir.

1993-cü ilin sentyabr ayında Moskvada "Rusiyada və Şərqi Avropada layihələrin idarə edilməsi (İNTERNET 93) beynəlxalq simpoziumu keçirildi. İNTERNET-in prezidenti M. Fangelin (Danimarka) məruzəsində İL nəzəriyyə və praktikasının inkişafının əsas meylləri təhlil edilirdi. Məruzəçi 70- ci illərdə İL sahəsində vəziyyəti müqayisə edərək göstərdi ki, əvvəllər İL əsasən xüsusi metodlar tətbiq edilməklə spesifik məsələlərin həllinə yönəlmiş olurdu. İndi isə İL, ümumi idarə etmə

nəzəriyyəsinə, strateji planlaşdırma, marketinqə və kadrların idarə edilməsinə aid metodların geniş spektrindən istifadə edir. (1,71)

M.Fangel 90-ci illər İL-in inkişafının əsas meylləri kimi aşağıdakılara qeyd etmişdir:

1) Ənənəvi investisiya layihələrinin reallaşdırılmasından demək olar ki, bütün (o cümlədən unikal) tipli məsələlərin idarə edilməsinə keçid.

2) İL prosesində yalnız layihə dövrünün təhlilindən (kontraktın bağlanmasından layihə başa çatana qədər) layihənin konsepsiyasından başlamış son məhsulun utilləşdirilməsi mərhələsinə qədər layihənin bütün həyat tsiklinin təhlilinə keçid.

3) Məhdud ixtisaslaşdırılmış milli layihə komandaları yaradılmasından İL sahəsində millətlərarası kooperasiyaya keçid.

4) Hər bir fərdi layihənin idarə edilməsindən onların layihələr şəbəkəsində bir element kimi onların üzərində işə və başqa fəaliyyət növlərinə keçid.

5) Dəqiq çərçivələr daxilində təmsil olunmuş ayrı-ayrı parametrlər (idarəetmənin keyfiyyəti, müddətlər, resurslar və s.) Üzərində diqqəti cəmləşdirməkdən ətraf mühitin vəziyyətini nəzərə almaqla bütün layihə xarakteristikalarının təhlilinə keçid.

6) İL-ə yalnız rəhbərin vəzifəsi kimi baxışdan layihənin həyata keçirilməsində marağı olan bütün rolunu başa düşməyə keçid.

7) İL-in bütün münasib konsepsiya tətbiq edilməsindən layihənin həyat tsiklinin hər bir fazası üçün ən münasib konsepsiya seçiminə keçid. (1; s 68-72)

1.2. Biznesin innovasiya strategiyası - onun inkişafının əsas meyarı kimi.

Müəssisələrdə yenilikçilik prosesinin həyata keçirilməsi üçün innovasiya strategiyasının müəyyənləşdirilməsi, strateji planlama aparılması, innovativ layihə işlənilib hazırlanması və onun reallaşdırılması fəaliyyətləri gərəklidir.

İnnovasiya strategiyası – mövcud olan spesifik mənbələr və həmçinin borclardan əldə edilən maliyyələşmə vəsaitlərinin var olması situasiyasında uzunmüddətli dövr üçün yeni, perspektivli və innovativ variantların seçilməsidir və inkişafıdır. Strategiya qurulan zaman müasir standartlara və mövcud şəraitə uyğun olan məhsul və ya xidmət növü müəyyənləşdirilir və istehsalının məqsədəuyğunluğu nəzərə alınır, daha sonra isə sadalananlara uyğun innovasiya layihələri tapıb onların hazırlanması və istifadə olunacaq yönləri müəyyən edilir. (1; s 51)

İnnovasiya layihələrinin hazırlanıb işlənməsi və dəyərləndirilməsi Azərbaycan Respublikasında təzə artım strategiyası reallaşdırılır. Sözügedən strategiyanın əsas məqsədi respublikada yüksək və düzənli bir iqtisadi artıma, sosial və iqtisadi rifahın əldə edilməsi və iqtisadiyyatın böyüməsidir. Bu səbəbdən də hazırki dövrdə məqsədə çatmaq üçün edilməli olan bəzi vəzifələr vardır ki, bunlara təbii ehtiyat amilindən asılılığın aşağı salınması, qeyri-neft sahəsində yuxarı artım tempinin davamlılığı, iqtisadiyyatda yenilikçiliyin tətbiq olunmasının artırılmasıdır. Bu vəzifələrin həyata keçirilməsində informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) sahəsinin əsas rolu və perspektivi ön planda yer almışdır. Rəhbərlik tərəfindən isə ölkədə İKT sferasına aid müəyyən vəzifələr yaradılmışdır. Bunun başlıca məqsədi isə innovativ istiqamətli və elmə əsaslı yaranan yeni iqtisadiyyat hesabına sürətli iqtisadi artım və davamlı tərəqqiyə çatmaqdır. İnnovasiya yönümlü bir iqtisadiyyatın qurulması və Azərbaycanda perspektivli inkişafın təmin olunması əvvəla təhsil, bilik və İKT-nin bir-biri ilə qarşılıqlı şəkildə inkişaf qət edilməsindən ibarətdir.

İnnovasiya və onun qaynaqlarının yaradılmasının strateji yönlərinin müəyyənləşdirilməsi real və maliyyə investisiya modellərində strateji yön və bütün

üsullarının reallaşdırılmasının tətbiqini təmin etmək üçün çox vacib innovasiya mənbələrinin ümumi həcmi qiymətləndirmək, strateji mərhələnin fərqli-fərqli dövrlərinə görə innovasiya mənbələrinə olan tələb fərqləndirilir, inkişaf zamanı maliyyə ilə bağlı bütün tarazlığı öz-özlüyündə təmin edərək innovasiya mənbələrinin formalaşan qaynaqlarındaki struktur optimal vəziyyətə gətirilməyə çalışır. (1; s. 41)

Yeniliklə bağlı mənbələrin formalaşdırılması strategiyası şirkətin sadəcə bir yatırımı deyil, həmçinin maliyyə və onun strategiyasının ən vacib tərkib komponentlərindən biri hesab edilir. Bu cür bir strategiyaların inkişafı hədəf göstərilmiş həcmdə davamlı innovasiyaların təmin edilməsinə, belə məqsədlər üçün yaradılmış xüsusi maliyyə resurslarının daha düzgün istifadə olunmasına və uzunmüddətli perspektivdə şirkətin maliyyə sabitliyini təmin etməlidir. Şirkətin innovasiya mənbələrinin formalaşması üçün onun strategiyasının hazırlanması qeyd edilən dövrlər üzrə reallaşdırılır:

- innovasiya mənbələrinə olan tələbatın qiymətləndirilməsi (həmçinin , tikintilərə, qeyri- maddi və maddi aktivlərin alınması daxil olmaqla);

- fərqli resurslar hesabına yenilikçi mənbələrin formalaşdırılması üçün imkanların araşdırılması;

- müxtəlif innovasiya proqramları və innovasiya layihələrinin maliyyə vəsaitləri ilə təmin etmə metodlarının müəyyənləşdirilməsi (özünün tam maliyyələşdirilməsi, sabitləşdirmə, kreditin maliyyələşdirilməsi, icarə və s.);

- innovasiya mənbələrinin yaradılması mənbələrinin quruluşunun optimal vəziyyətə gətirilməsi (kapitalın dəyərinin, maliyyə qüvvəsinin, gözlənilən mənfəət və eləcə də gəlirlilik).

Yenilikçilik fəaliyyətinin başlıca tərəflərinə görə innovasiya siyasətinin yaradılması dövrü mövcud olan perspektivdə yenilikçilik fəaliyyətinin vəzifə və məqsədlərini, eləcə də onların başlıca icra mexanizmləri ilə inteqrasiyasının təmin olunmasına imkan yaradır.

Ixtisaslaşdırılmış innovasiya strategiyasının rentabelliliyinin dəyərləndirilməsi dövründə innovasiya strategiyasının üzərində işlənilməsi prosesi başa çatır. Bu cür dəyərləndirmə iqtisadi və xüsusi qeyri iqtisadi meyarlar sistemində həyata keçirilir. Bu meyarlara aşağıdakılar daxildir:

1. İnnovasiya strategiyasını əsas strategiyaya uyğunlaşdırmaq. Eyni zamanda strategiyanın məqsədlərinin, istiqamətləri və icra mərhələlərinin uyğunlaşdırılması araşdırılmışdır.

2. İnnovasiya strategiyasında daxili tarazlıq. Belə dəyərləndirmə mərhələsində müəyyənləşdirilir ki, innovasiya fəaliyyətindəki bütün yönləri və fərqli-fərqli strateji məqsədlər, həmçinin bunların həyata keçirilməsi ardıcıl qaydası müəyyən edilir.

3. İnnovasiya və onun strategiyasının xarici mühitlə əlaqəsi və özünüdəstəyişi. Bu zaman uyğunlaşdırılmış innovasiya strategiyalarının ölkədəki kapital qoyuluşu mühitinin və inkişafının gözlənilən dəyişikliklərə nə qədər uyğun olduğu, həmçinin də innovasiya bazarının adaptasiya dərəcəsi dəyərləndirilir.

4. Hazırkı mənbə potensialı nəzərə almaqla innovasiya strategiyasının reallaşdırılması imkanı. Belə dəyərləndirmə mərhələsində, ilk olaraq, öz xərcləri hesabına maliyyə mənbələrinin formalaşması üçün potensial imkanlar nəzərə alınmışdır. Bundan əlavə olaraq, innovasiya strategiyasının həyata keçirilməsində istənilən maliyyə, texnologiya, xammal, enerji və başqa mənbələrin cəlbi kimi imkanlar da nəzərdən keçirilir.

5. İnnovasiya strategiyasının həyata keçirilməsi ilə əlaqədar risk səviyyəsini qəbul etmək imkanı. Əsas qiymətləndirmə layihəsinin risk səviyyəsi və firmanın mümkün maliyyə nəticələri bu qiymətləndirmə prosesində qəbul edilir.

6. İnnovasiya strategiyasının effektivliyi. İnnovasiya layihələrinin gəlirliyinin dəyərləndirilməsi, əvvəla, bu layihələrin həyata keçirilməsinin iqtisadi rentabelliliyinin müəyyənləşdirilməsinə əsaslanır. Bundan əlavə olaraq, həmçinin innovasiya

strategiyasının həyata keçirilməsi prosesində qazanılan iqtisadi və qeyriiqtisadi nəticələr dəyərləndirilir.

Ümumiyyətlə istehsalçı kimi müəssisələrdəki müəssisədaxili innovasiya problemlərin həll üsulu asılı xarakter mövqesindədir. Bu səbəbdən də innovasiyada daxili və xarici mühitin müvafiq istəklərinə və baş verən dəyişikliklərə, sonda isə müştərinin (istehlakçının) maraqlarına meylinə və öz mənasını müəyyənləşdirən innovasiya strategiyasının bir hissəsidir. Strateji idarəetmədə yenilikçilik anlayışı məzmununa görə proqramlanmış bir xüsusiyyət daşıyır. Sonraki dövrdə öz uğur və inkişaf ilə təmin olunmaq üçün İM-in qeydə almalı olduğu həqiqi fakt və potensial fürsətlər o zaman əsas plana çıxır. Bununla yanaşı strateji innovasiyadakı vəzifə və məqsədlər, adətən kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikalarına görə də fərqlənilir. Bu xarakteristikalar innovasiyanın bu məramları barədə bəyannamələr formasında qısa və doğruca təsdiq edilirlər. Bundan sonra isə innovasiya şirkətlərinin sahibkarlıqla bağlı ideyaları yaradılır və formalaşdırılır, daha sonra onun həyata keçiriləcək funksional və eləcə də baza strategiyaları müəyyənləşdirilir və gələcəkyönümlü planlarla təmin edilmiş müəyyən bir sistem hazırlanıb işlənir.

İdarəetmə zamanı istifadə olunan innovasiya növlərinin universal strategiyaya malik olmadığı kimi, bunları istifadə edən şirkətlərin modelləri üçün həmçinin vahid bir strategiya bazası müvcud deyildir. İqtisadiyyatda var olub fəaliyyət göstərən bütün innovativ müəssisələr öz əlamətlərinə və idarəetmədəki istifadə etdiyi strategiya mahiyyətinə görə təkrarolunmaz hesab edilir.

İdarəetmə zamanı hər bir müəssisədə strategiya seçimi reallaşdırılır ki, bu da çoxlu faktorlara, ümumən isə İM-in bazardakı pozisiyasına, onun dəyişilmə sürətindən, innovativ şirkətlərdəki texniki və istehsal imkanlara, istehsal edilən məhsul və xidmətlərə, eləcə də iqtisadi vəziyyət, sivil mühitə s. tabedir. Bununla yanaşı innovasiya strategiyalarının yaradılması, strateji idarəetmədə innovasiya reallaşdırılmasının bir

neçə ümumi əsasları kimi gözdən keçirilə bilinməsi üçün bir çox əsaslı yanaşmalar vardır.

Innovativ fəaliyyəti inkişaf etdirmək üçün yararlı bir şəraitin ortaya çıxması dövlət orqanlarının idarəedici vəzifələrindən biri olaraq qəbul edilir. Dövlət orqanlarının innovasiya ilə bağlı siyasəti insanları iqtisadi və sosial strategiyasıyla müəyyənləşdirilən məqsəd yönlülükdən başqa dünya iqtisadiyyatında milli bazarın rəqabətlik səviyyəsinin artırılması məqsədi ilə bu prosesə cəlb olunmuş hər bir iştirakçının maraqları ilə əlaqə təmin olunmalıdır.

Strateji, eləcə də innovasiya ilə bağlı fəaliyyətin yaranmasına orqanların idarəetmə sistemində başqa bir mühitin təsiri ilə mürəkkəbləşməsi yönündə inkişaf kimi nəzərdə tutmaq lazımdır. Innovasiyanın bazara tətbiq olunmasına baxmayaraq qərar veriləndə xarici mühitin mütləq şəkildə tətbiq olunması, resurslardan düzgün istifadə və korporativ strategiyaya bənzər amillər nəzərə alınmalıdır.

Texnika və texnologiyanın təkamülü gələcəkyönlü qərarların alınması prosesində mühüm yer tutur. Yəni, strategiyanın həyata keçirilməsi müəssisənin fəaliyyətində kəskin dəyişikliklərə, misal üçün, yeni məhsulların istehsalı, işlənilməsi, hazırlanması, bazara çıxışının təmini və yeni texnologiyanın bazarda qəbulu ilə nəticələnə bilər. Və bu kimi dəyişikliklər innovasiya hesab edilir. Nəticədə, hal-hazırda innovasiya və strategiyaları şirkətlərin gələcəkdəki inkişaf yönələrini müəyyənləşdirir və beləliklə bu şirkətlərdəki strateji fəaliyyət və innovasiya bazarın uzunmüddətli inkişafıyla tam təmin olunur.

Müəssisələrdəki fəaliyyət innovativ yönü ilə fərqlənir ki, bu cəhəti müəssisənin var olan strategiyasında bütün üsürləri (sahibkarlıdan rəqəmsal marketingə qədər hamısında) özündə əks etdirir. Səbəbi odur ki, strategiyanın qeyd edilmiş bütün üsürləri yeni məhsulların və xidmətlərin, təsərrüfatçılıq metod və formalarının ortaya çıxmasına, bəyənilib mənimsənilməsi və sayının müəyyənləşdirilməsinə əsaslanır. Sırf bu tərəfdən baxıldıqda innovasiya fəaliyyəti yalnız bazarda sağ qalma və inkişaf etmə

hadisəsi kimi deyil həmçinin də şirkətlərin fəaliyyətindəki digər sadalanmış ünsürlərinin həyata keçməsi üçün əsas rol oynayır.

İnnovasiyanın strateji istiqaməti bir də onunla özünü göstərir ki, o, həm də şirkət üçün bazarla daha tez ayaqlaşmağa, öz seçimlərinin başqa sahələrə və yeni bazarlara təklif edilməsi kimi imkanlarının yaranmasına şərait yaradır. Bu hərşeydən öncə strateji dövrdə rentabellik və maddi cəhətdən maliyyə dayanıqlığının artırılması zamanı ortaya çıxır. Müəssisə üçün məhsuldar innovasiya strategiyasının təyin edilməsi prosesi dedikdə isə fərqli tipli yenilikçilikdə özünü təsdiqləmiş innovasiya fəaliyyətinin hər bir formasının qiymətləndirilməsi qəbul olunur.

Bunu da əlavə etmək lazımdır ki, respublikada fəaliyyət göstərən şirkətlərin böyük hissəsində strateji idarəetmə istifadə edilmir ki, bu cür hallarda onların inkişaf etmə imkanını müəyyənləşdirməyə və gələcəkyönümlü investisiya qoyuluşlarını layihələşdirməyə imkan vermir. Ölkədə iqtisadiyyat subyektləri özünün yenilikçilik üzrə inkişaf etdirmə strategiyasına sahib olmadan arzulanan son nəticənin qazanılması üçün əlaqələndirilmiş biznes proqramını tərtib edilmir. Biznesdə uğur əldə etmək üçün buna əsaslanmış innovasiyanın əsaslı strategiyasına və sözügedən strategiyayı məvəffəqiyyətlə həyata keçirmək üçün faydalı mexanizmə sahib olmaq mütləqdir.

İqtisadi ədəbiyyatlarda yenilikçilik anlayışının inkişaf üslubuna perspektivdə konservativ, ancaq həmçinin biznes fəaliyyətinin üslubu kimi, yəni, sürətli artıma istiqamətlənmiş təkmil üslub kimi yanaşılır. Belə bir vaxtda iqtisadiyyatçıların böyük əksəriyyəti belə qərara gəlirlər ki, yenilikçilik anlayışının sahibkarlıq üslubu ən çox yeni idarə etmə sistemində bunların nümunəsinə – strateji idarəetmə ilə üst-üstə gəlir .

Strateji idarəetmə konsepsiyası, inkişaf etmiş innovasiya strategiyasının innovasiya proqramlarının (innovasiya portfəlləri) formalaşması yolu ilə innovasiya fəaliyyətində konkret bir ifadə tapması lazım olduğunu nəzərdə tutur. İnnovasiya istifadə olunan strategiyasından fərqli olaraq innovasiya inkişafı strateji qərarlar və mövcud yenilik imkanları daxilində orta müddətli idarəetmə prosesi hesab olunur. Yenilikçilik

fəaliyyətinin mövcud idarəetmə prosesi real innovasiya projeklətinin reallaşdırılmasının və ya innovasiya portfelinin yenidən qurulması kimi əməliyyatlarının operativ idarə edilməsi ilə bağlı daha ətraflı nəticəni əldə edir. (8, s. 33)

İnnovasiya menecmentini iki istiqamət üzrə ayırasaqla, birinci və ikinci istiqamət olaraq qruplaşdırıla bilərik. Birinci istiqamətin tərkibi ondan ibarətdir ki, innovasiya özü inkişaf edərəkən həyat tsiklində yaranan ideyadan, bu ideyanın tətbiqinə qədər hərəkət edərək öz formasını dəyişir. Digər proseslər kimi eləcə də innovasiyanın müəyyənləşməsi və formalaşması amillər kütləsinin qarışıq formalı və qarşılıqlı təsirlə şərtləndirilir. İkinci istiqamət isə Azərbaycan üçün indi də öz aktuallığını qoruyub saxlayan innovasiya və sahibkarlığa keçid mərhələsidir. Bir çox nəşrlərdə innovasiya nəzəriyyəsi innovatika kimi yer almışdır. Bu artıq innovatikanın öz-özlüyündə yeni müxtəlif istiqamətlər ortaya çıxardı: yeniliklərin formalaşması, onlara müqavimət göstərilməsi, difuziya edilməsi (yeniliklərin yayılması); insanların ona alışması və eləcə də onların insanın tələbatları ilə ayaqlaşması ; innovasiya təşkilatları; həmçinin innovasiya ilə bağlı qərarların işlənməsi, hazırlanması və s. İnnovasiya nəzəriyyəsinin daxili hissələrindən ibarət siyahıda innovasiya və onun strategiyaları, innovasiya bazarı kimi vacib komponentlər yer almır. Bundan əlavə elmi məqalələrdə isə innovasiyanın inkişaf etdirilməsinin əsas anlayışlarını ümumi bir nəticəyə gətirməyə çalışılsa da, onlardan bir çoxu, əsasən də innovasiya və həmçinin iqtisad inkişafının sərgilədiyi tsiklikliyi, innovasiya fəaliyyətinin “dövlət tənzimlənməsi” anlayışlarını bütöv olaraq nəzərdə tutulmuşdur. İnnovasiya bir iqtisadi kateqoriya kimi yenilikçiliyin istehsalatı və həyata keçirilməsinin daha ümumi xarakteristikaları, əlaqə və mövcud münasibətlərini əks etdirir. İnnovasiyanın əsasını funksiyaları, təyinatı və dövlətin indiki iqtisadi sistemində təsərrüfat prosesində vəzifəsini yansıdır. İnnovasiyanın müəssisələrdəki rəqabət qabiliyyətliliyin artırılmasında xüsusi rol oynadığı isə artıq bizə məlumdur.

Biznesin innovasiya strategiyası və onun inkişafını Təhlilini aparılan zaman diqqətə almaq lazımdır ki, istehsalın dirçəlməsi, daha sonra onun coşğun yüksəlişi,

depressiya mərhələsinə keçən artıq istehsal hissələrinin təsadüfi ardıcılıq ilə birinin digərini əvəzləməsi kapitalın müəyyən qanuna uyğunluqları və maşınlar ilə istehsal iqtisadiyatı üçün səciyyəvi bir xüsusiyyət kimi qəbul edilməyə başlanılıb. Öz növbəsində, ciddi planlama və onun bölgüsü olan sənayenin inkişafının dövlət inhisarı yolu sanayeləşmə sürətinin davamlı olacağına müəyyən qədər ümid yaradırdı. Bu məqsədlə, iri kapitalın fəaliyyətinə xas olan qüsurların çox cəhətdən təkrarlandığı nəhəng çoxməhsullu müəssisələr yaradılmışdır. Belə müəssisələrin inhisarçılığı rəqabət qabiliyyəti olmayan məhsulların mərkəzləşdirilmiş bölgüsü ilə təmin edilir, bu isə elmi-texniki tərəqqinin sürətinə mənfi təsir göstərir sənaye istehsalının ekstensiv inkişafına gətirib çıxarırdı. (11, s.27)

II.FƏSİL.INNOVASIYA LAYİHƏLƏRİNİN İQTİSADI SƏMƏRƏLİLİYİNİN ARTIRILMASI

2.1. İnnovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının müasir vəziyyəti

2.1.1 Müəssisələrdə innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin müasir metodikası

Bütün ölkələrin iqtisadiyyatının inkişafının və eləcə də, cəmiyyətin maddi rifah vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasının özəyini ictimai istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin artırılması təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi səmərəliliyi artırmadan konkret ərazinin və ya hər hansı bir ölkənin müxtəlif sosial və iqtisadi məsələləri həll etməsi qeyri-mümkün hesab edilir. Elə bu səbəbdən də iqtisadi səmərəlilik bütün təsərrüfatların iqtisadi inkişafını özündə əks etdirən çox vacib bir göstərici kimi hesab edilir.

Artıq məlumdur ki,ictimai istehsalın əsas məqsədi cəmiyyətdəki fərdlərin və eləcə də bütün cəmiyyətin özünün gələcək iqtisadi-sosial inkişafına lazımlı ehtiyaclarını fərqli xidmətlərlə və əmək ilə təmin olunmasıdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün, ilk olaraq, cəmiyyətin sahib olduğu iqtisadi potenasial və milli sərvətdən tam istifadə olunmaqla yanaşı, həmçinin ictimai istehsaldakı iqtisadi səmərəlilik artırılmalıdır. Yaradılan məhsul sayəsində tələbatların ödənilmə normasını ifadə edən səmərəlilik və iqtisadi artım, əgər bir tərəfdən insanların həyat səviyyəsini artırarsa, digər bir tərəfdən isə bu, əməyin şəraiti və məzmunundan birbaşa asılı olur.

İstehsalın səmərəliliyinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş tədbirlərin reallaşdırılması hesabına iqtisadiyyatın fərqli sahələri, eləcə də ayrı-ayrılıqda bütün firmalar və müəssisələrdə mütləq ölçüdə qəbul edilən iqtisadi nəticə səmərə hesab olunur. Səmərə və ya fayda - istehsal prosesində reallaşdırılan müəyyən bir fəaliyyətin son nəticəsini səciyyələndirir və səmərə təklidə ictimai istehsalın səmərəliliyi ilə bağlı bir təsəvvür yaratmağı bacarmır, çünki səmərə mütləq bir rəqəmdir, onu yaratmış

xərclərlə əlaqəsi yoxdur. Meyardan göstəriciyə, səmərədən səmərəliliyə keçmək üçün xərclər ilə səmərə arasında mütləq müqayisə aparmaq lazımdır. Deməli, səmərəlilik əldə edilən nisbi göstəricidir və burada səmərə - özünün yaranmasına səbəb olan əvvəlcədən də qeyd edilmiş həmin o xərclərlə müqayisəsi aparılır. Səmərə olmadığı zaman səmərəlilik anlayışı da öz qüvvəsini itirir. (12, s 37)

Səmərəlilik göstəricisi dedikdə səmərə və xərclərin kəmiyyət nisbəti, həmçinin istehsalın səmərəliliyinin keyfiyyət səviyyəsi başa düşülür.

İqtisadiyyatda müəssisələrin fəaliyyəti və dövlətin rolu ilə bağlı iqtisadi səmərəliliyin müəyyənləşdirilməsi, onun iqtisadi mahiyyətinin mənimsənilməsi çox mühümdür. Ümumilikdə, iqtisadi səmərəliliyin doğru hesablanması, alınan qərarların əsaslandırılması və müəssisələrin sosial tərəqqi və iqtisadi inkişaf meyllərinin müəyyən edilməsində çox vacib əhəmiyyət kəsb edir. İctimai istehsalın səmərəliliyini düzgün hesablanması ilə yanaşı düzgün qiymətləndirmək üçün də onun göstərici və meyarları metodoloji və elmi-nəzəri cəhətdən dəqiq şəkildə əsaslandırılmalıdır. Ona görə ki, hər hansı iqtisadi-sosial prosesin keyfiyyət və kəmiyyət xüsusiyyətlərini özündə dəqiqliklə və tam əks etdirən göstərici və meyar (və ya meyarlar) olmadan bu prosesin idarə edilməsi və qiymətləndirilməsi mümkün deyil.

Əlavə etmək lazımdır ki, əgər iqtisadi səmərəliliyi bir yandan istehsalda istifadə olunan resurlardan faydalı istifadənin inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutursa, digər yandan da çəkilən xərclərin mütəmadi olaraq aşağı salınması səbəbilə - tam hesabını tələb edir; istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin obyektiv şəkildə qiymətləndirilməsi başqa deyişlə, təsərrüfat tədbirinin qazandırığı faydayla bunun həyata keçirilməsinə çəkilmiş xərclər arasındakı nisbətinin doğru müəyyənləşdirilməsi, nəticə olaraq, təkrar istehsal prosesinin idarə edilməsini təmin edir.

Bazar münasibətlərinə əsaslandırılan iqtisadi sistem müvafiq mənafeələrə arxalanır. Bu baxımdan, ayrı-ayrılıqda sosial qurum və qrupların mənafeələri biri digərindən, hətta bu mənafeələr isə əsasən ümumi ictimai mənafeədən fərqləndirilir. Bu səbəbdən də

iqtisadi qərarların veriləsi və qəbulu vaxtı dövlət tərəfindən əsas götürülən kriteriya müəssisə rəhbərliyinin əsas götürdüyü kriteriyadan fərqlənir. Belə ki, dövlətin fəaliyyətinin əsas amalı cəmiyyətin maddi rifahını yaxşılaşdırmaqdır. O, ölkədə iqtisadi artıma çatmağın və iqtisadi sistemin inkişafının əsas təminatçısıdır. Və bu baxımdan yanaşanda, makroiqtisadi səviyyədə istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin əsas kriteriyası ümumi milli gəlirdir.

Ümumi milli gəlirin standard norması cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyələri arasında yaranan fərq adam başına düşən ümumi milli gəlir göstəricisi ilə müəyyənləşdirilir. Beləcə, ölkə iqtisadiyyatının fəaliyyətinin son nəticəsi ictimai istehsalın iqtisadi səmərəlilik kriteriyası kimi ümumi milli gəlir götürülə bilər. Əmək sərfinin yekunu kimi əlavə edilmiş dəyərin, sərəncamda qalan ümumi milli gəlirin və yaxud ümumi daxili məhsulun həcmi qəbul edilə bilər. (10; s 21)

İstehsalın iqtisadi səmərəliliyinin artırılması və tənzimlənməsi üçün onun səviyyəsinə müxtəlif amillərin nə cür təsir etməsini əvvəlcədən bilmək lazımdır. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, müəssisələrdə və fərqli istehsal sahələrində iqtisadi səmərəliliyin səviyyəsinə hər bir amilin təsir dərəcəsi eyni qədər olmur. Bu, hər hansı bir istehsalın yerindən, xüsusiyyətlərindən və s. asılıdır. İstehsal edilən malların bəzilərinin fond tutumu, bəzilərinin isə əmək tutumu yuxarı olur. İqtisadi səmərəliliyin dinamikası və səviyyəsinin təhlilinə başlamazdan əvvəl bu xüsusiyyətlərdən xəbərdar olmaq və aparılacaq təhlil zamanı bunları nəzərə alınması mütləqdir.

İstehsalın iqtisadi-sosial səmərəliliyinin səviyyəsinə bəzi amillərin təsiri danılmazdır. Həmin o amilləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) maddiləşmiş və canlı əməyin, iş vaxtının, işçi qüvvəsinin, istehsalın maddi resursları, eləcə də, əsas və dövriyə kapitalının həcmi nəzərindən milli iqtisadiyyatın mürəkkəb quruluşu;

2) işçi qüvvəsinin keyfiyyət tərkibi və sayı, canlı əməkdən istifadə etməyin dərəcəsi, tətbiq olunan bütün əmək üsulları, işçi qüvvəsi dövriyyəsinin səviyyəsi, canlı əmək və istehsalın təşkilindən istifadə etməyin səmərəliliyini müəyyənləşdirən digər amillər;

3) cisimlər və əmək vasitələrinin həcmi və keyfiyyət quruluşu, texnikanın və texnologiyanın səviyyəsinin çağdaş dünya ölkələrinin nailiyyətlərinə nə qədər uyğun olması, həmçinin, iqtisadiyyatın səviyyəyə daha yüksək sahələrinə investisiya qoyuluşunun miqdarı.

İnnovasiya strategiyası və strateji planlarının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi mərhələsində sözügedən innovasiya strategiyasının işlənməsi və hazırlanması prosesi sona yetir. Bu cür qiymətləndirmə iqtisadi və qeyri-iqtisadi meyarlar üzrə aparılır. Bu meyarlar sistemi aşağıda qeyd edilmişdir :

1. İnnovasiya strategiyası ilə baza strategiyası arasında uzlaşma yaratmaq. Bu anda strategiyaların əsas məqsədi reallaşdırma mərhələləri və istiqamətləri üzrə uyğunlaşmanın tədqiq olunmasıdır.

2. İnnovasiya strategiyasının daxili tarazlıq. Bu cür qiymətləndirmə prosesində müəyyənləşdirilir ki, innovasiya fəaliyyətinin bütün istiqamətləri və müxtəlif strateji məqsədlər və o cümlədən onların icra edilməsi ardıcılığı öz aralarında nə qədər uyğunluq yaradılır.

3. İnnovasiya strategiyası ilə xarici mühit arasında razılaşma yaradılması. Bu anda hazırlanmış innovasiya strategiyasının ölkənin iqtisadi inkişafının və investisiya mühitinin proqnozlaşdırılan dəyişiminə hansı dərəcədə uyğun olduğu, həmçinin innovasiya bazarının fərziyyələri qiymətləndirilir.

4. Hazırkı resurs potensialı hesaba alınmaqla innovasiya strategiyasının reallaşdırılmasının mümkünlüyü. Bu cür qiymətləndirmə prosesində, birinci növbədə, öz vəsaitləri sayəsində maliyyə resurslarının müəyyənləşdirilməsində potensial imkanlar

nəzərə alınır. Bundan əlavə olaraq, innovasiya strategiyasının həyata keçirilməsinə tələb olunan xammal, maliyyə, enerji, texnoloji və başqa resursların cəlbinin imkanı da nəzərə alınır.

5. İnnovasiya strategiyasının həyata keçirilməsi ilə əlaqədar qazanılabiləcək risk dərəcəsinin qəbul edilməsinin mümkünlüyü. Belə dəyərləndirmə prosesində əsas innovasiya layihəsi risklərinin dərəcəsi və şirkət üçün onların real maliyyə nəticələrinə diqqət yetirilir.

6. İnnovasiya strategiyasının səmərəliliyi. İnnovasiya layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, əvvəla, onların həyata keçirilməsinin iqtisadi səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsinə əsaslanır. Bundan əlavə olaraq, həmçinin innovasiya strategiyasının həyata keçirilməsi prosesində qazanılmış bütün qeyri-iqtisadi nəticələr də dəyərləndirilir.

Beləliklə, müəssisə və firma səviyyəsində investisiya qoyuluşlarını reallaşdırılması üçün konkret bir strategiyaya əsaslanmalı, bu strategiya işə xarici mühitin vəziyyətini və firmanın iqtisadi potensialını mütləq şəkildə hesaba almaqla hazırlanmalıdır.

İqtisadi nəzəriyyəyə əsasən ictimai istehsalın iqtisadi səmərəliliyi , iqtisadi dərəcə olmaqla xidmət və məhsul istehsalı prosesinin son nəticə kateqoriyasıdır və özünü səmərəliliyin statistika göstəriciləri göstərir.

Səmərəlilik kimi çox mürəkkəb bir göstəricinin tədqiqi üçün ictimai istehsalın səmərəliliyini hesablayarkən statistikanın göstəriciləri sistemindən faydalanılır. Statistikada istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin mütləq və nisbi digər isimləri ilə ümumiləşdirici və müqayisəli göstəricilər biri digərindən fərqləndirilir.

İstehsalatın iqtisadi səmərəliliyinin daha dərinədən öyrənmək üçün çoxşaxəli göstəricilər sistemindən istifadə daha məqsədəuyğun olar. Qeyd edilən həmin göstəriciləri aşağıdakı kimi qruplara bölmək olar:

I. İqtisadi səmərəliliyinin ümumiləşdirici göstəriciləri: Buraya aiddir - istehsal edilmiş məhsulun maya dəyəri və məhsulun bir manatına düşən tam dəyəri, çəkilmiş xərclərin hər bir manatının qarşılığında əldə edilən məhsul miqdarı (dəyəri), rentabellik, mənfəət, normalaşdırılmış, əsas istehsal fonlarına, dövriyyə vasitələrinə edilən qənaətin həcmi kimi nəticələr.

II. İqtisadi səmərəliliyinin xüsusişdirici göstəriciləri: Buraya isə - məhsulun əmək həcmi, əmək məhsuldarlığı, malın əmək haqqı həcmi, canlı və cansız əməyə qənaət və s. ilə bağlı olan əlamətlər, fond tutumu, fond verimi, fonddaki səmərəlilik göstəricisi, kapital qoyuluşlarının ödənilmə vaxtı, dövriyyə ehtiyatlarının bir manatına düşən məhsul istehsalı, yeni texnologiyanın xüsusi kapital qoyuluşu və s. məhsul istehsal olunarkən onun bir manatına çəkilən məsrəflər və eləcə də maddi məhsulun material həcmi, ona sərf edilən material və xammaldan məhsul hasilatı və başqa şeylər daxildir.

Azərbaycanda son illərdə qeyri-neft sektoruna yönəldilən yüksək diqqətin hasili kimi iqtisadiyyatın öndəgedən sahələrindən biri olan aqrar sahə keyfiyyətinə görə yeni 74 inkişaf mərhələsini tamamlamış, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı prosesdə çox vacib nəticələr əldə edilmişdir.

Daha düzgün müqayisə aparmaq üçün sahəsindəki səmərəlilik göstəricilərindəki fərqlərin kəskin şəkildə göründüyü kənd təsərrüfatına nəzər yetirək.

2010-2015-cü illərdə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin miqdarı ili-ildən azalıbdır. Bu əlamətlərin səviyyəsi 2010-cu ildə 2390 vahid, 2015-ci ildə isə 1702 vahid olmuşdur. Ümumilikdə kənd təsərrüfatında fəaliyyət göstərən müəssisələrinin miqdarı 2010 -cu il ilə müqayisədə 2015 –ci ildə 29%, eləcə də xeyirlə işləyənlərin miqdarı 27,7%, zərər ilə işləyənlərin sayı isə 41,9% qədər azalmışdır. Lakin buna baxmayaraq, tədqiqat aparılan dövr ərəfəsində qazanılan mənfəətin məbləğində daim artım, zərərin məbləğində isə azalma özünü göstərmişdir. Mənfəətin miqdarı 2010-cu ildə 36605 min manat, 2011 –ci ildə 32385 min manat, 2012-ci ildə 41912 min manat, 2013-cü ildə 52250 min manat, 2014-cü ildə 56340 min manat, 2015-ci ildə 67331 min manat olmuşdur. Qeyd edilən

illərdə dəyişiklikdə göründüyü kimi, 2010-cu illə müqayisədə 2011- ci ildə mənfəətin miqdarı 11,3 % azalmağına baxmayaraq, 2011 – 2015- cü illər ərzində mənfəətin miqdarı isə 2.07 dəfə artım nəzərə çarpır. Müəssisələrin hər birinin ümumi miqdarında ziyanla fəaliyyət göstərən müəssisələrin xüsusi sayı 2010-cu ildə 8% ,2011 -ci ildə 8,2%, 2012-ci ildə 8,3%, 2013-cü ildə 6,2%, 2014-cü ildə 4,6% , 2015-ci ildə 7,4% təşkil etmişdir. (14, s.66)

İstehsalatdakı iqtisadi səmərəliliyi göstərən kənd təsərrüfatındakı sahibkarlıqdan gələn ümumi gəliri real məbləğlərlə 2010-cu ildə 67151 min manat, 2011-ci ildə 71602 min manat, 2012-ci ildə 71625 min manat, 2013-cü ildə 86041 min manat, 2014-cü ildə 91900 min manat, 2015-ci ildə 102722 min manat miqdarında olmuşdur.

2015-ci ildə kənd təsərrüfatı istehsalına aid məhsullarını 2014-cü illə müqayisə ediləndə ümumilikdə bütün təsərrüfat növlərində 0,4 %, o cümlədən həmçinin bitkiçilik məhsullarının sayında 6,7 % miqdarında azalma baş vermiş, heyvandarlıqdan əldə edilmiş məhsulların sayında 6,3 % artmış müşahidə olunmuşdur. Dövlət statistika komitəsindən əldə olunmuş məlumatlara əsasən bunun əsl səbəbinin bitkiçilikdəki göstəricilərin aşağı düşməyinin nəticəsidir.

İqtisadiyyatda istehsalın iqtisadi səmərəliliyini göstərən göstəricilərdən biri də rentabellikdir. Kənd təsərrüfatındakı məhsulların satışından 2001-ci ildə 14,7% miqdarında zərər əldə edilməyinə rəğmən, bundan sonrakı digər illərdə bu sahələrdə məhsul satışından qazanılan rentabelliğin səviyyəsi 2002-ci ildə 0,8 %, 2006-cı ildə 9,2 %, 2009-cu ildə 15,3% , 2010 –cu ildə 18,2%,2011-ci ildə 13,3%, 2012-ci ildə 19,6%, 2013-cü ildə 17,8%, 2014-cü ildə 56,8% ,2015-ci ildə 16,2% təşkil etmişdir.

2001-2015 –ci illər arasında kənd təsərrüfatındakı əmək məhsuldarlığının ildən-ilə səviyyəsində artım müşahidə edilmişdir. Hər işçi başına düşən ümumi məhsul 2001 –ci ildə 910 manat, 2006-cı ildə 4805 manat, 2009 – cu ildə 8779 manat, 2010 – cu ildə 8873 manat, 2011 –ci ildə 11018 manat, 2012 –ci ildə 12284 manat, 2013–cü ildə 16392 manat, 2014 –cü ildə 20863 manat, 2015 –cü ildə isə 24456 manat olmuşdur. (5, s 51)

Aparılan Təhlillər nəticəsində aydın olur ki, ölkə üzrə ayrılıqda bütün növ heyvandarlıq məhsullarının istehsalı adətən ziyanla başa gəlir. Bu səbəbdən də heyvandarlıqdan əldə edilmiş məhsullarının maya dəyəri ili-ildən çoxalmaqdadır, istehsal xərcləri artır, məhsuldarlıq aşağı düşür, məhsul vahidinə düşən əmək sərfi isə çoxalır.

Respublikada 2001-2015-ci illərdə pambığın xam halı, emal etmək üçün tütünün, şəkər çuğundurunun, kartofun, meyvələr, tərəvəzlər və giləmeyvələrin hər hektarına düşən əmək məsrəfi ili ildən azalmağa meyl etməyinə baxmayaraq, dənli paxlalılar və dənli bitkilələrin, yaşıl və qara çayın, üzümün və bostan məhsullarının hər bir hektarına düşən əmək məsrəfində isə artım baş vermişdir. Tədqiqatın aparıldığı dövrlərdə yunun hər hektarına düşən əmək məsrəfi ili ildən azalmağına baxmayaraq, südün hər hektarına və hər yüz dənə yumurta istehsalına düşən əmək məsrəfi artım yaşanmışdır.

Azərbaycan Respublikasında 2014-cü ildə 5663,1 min ton, 2015-ci ildə isə 4874,9 min ton əkinçilik sahəsindən əldə edilən məhsullar istehsal edilmişdir. Hər il bitkiçilik məhsullarının arasında xüsusi çəkiddə dənli və dənli paxlalılar üstünlük təşkil etmişdir. Həmin göstərilərin səviyyəsi 2014-cü ildə 52,3%, 2015-ci ildə isə 48,7% olmuşdur. Əgər 2014-cü ildə 2953,9 min ton dənli və dənli paxlalıların istehsalı təşkil etmişdirsə, bu göstəricinin səviyyəsi 2015-ci ildə 19,6% azalaraq 2374,9 min ton olmuşdur. Digər hesablamalara əsasən Azərbaycan Respublikasında dənli və dənli paxlalıların məhsuldarlığının 2017-ci ildə 25,1 sent/ha (2017-ci ilin yekunları iş hazırlandığı müddətdə hələki hazır olmadığına görə həmin ildəki proqnoz qeyd edilmişdir), 2018-ci ildə 25,0 sent/ha, 2019-cu ildə 24,9 sent/ha olacağı gözlənilir. (36)

Nəticədə, kənd təsərrüfatı müəssisələrindəki istehsalın iqtisadi səmərəliliyin səviyyəsinin artırılmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. İstehsalda iqtisadi səmərəlilik isə torpaqdan, maddi-texniki vasitələrdən, əmək vasitələrindən düşünülmüş və səmərəli qaydada istifadəsindən, qənaət etmə üsuluna əməl edilməsindən çox asılıdır. İstehsalda iqtisadi səmərəliliyin artırılmasının əhəmiyyətli rol oynaması nəzərə alındıqda kənd

təsərrüfatı müəssisələrində gözdən qaçmış istehsal vasitələrini üzə çıxarıb bu sahədəki məhsul istehsalının çoxaldılması yönünə istiqamətləndirilməsi və onlardan məqsədyönlü şəkildə istifadə olunmasına diqqət edilməsi ən əsas ehtiyat mənbəyindən biridir.

2.1.2 Milli iqtisadiyyatda innovasiya layihələrinin tətbiqinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Hal-hazırda dünyada üzərində innovasiya layihələrinin tətbiq olunması iqtisadiyyatda rəqabətqabiliyyətinin çoxaldılması və möhkəm artımının təmin olunmasında əhəmiyyətli yer kəsb edir.

İnnovasiya layihələrinin tətbiq edilməsinə əsaslandırılmış hər bir növ iqtisadiyyat daha çox səmərə və eləcə də yüksək inkişaf səviyyəsi əldə etməyə malik olur. İnnovasiya elm və istehsal tsiklinin axır nəticələrini göstəricilərlə ifadə edir ki, bu öz növbəsində elm və texnikanın məhsulu rolunda fəaliyyət göstərir və həmçinin danılmaz tələbatların ödənilməsi məqsədilə yeni elmi bilik və ideyaların, ixtira və eləcə də kəşflərin, həmçinin işləmlərin ticari baxımından həyata keçirilməsi üçün gerçəkləşdirilməsidir. Sırf bu baxımdan, hazırkı dövrdə innovasiya layihələrinin tətbiq edilməsi nəticəsində elmi və texniki innovativliyə sahib, istehsala birbaşa tətbiqolunabilən, ticari yöndən həyata keçirilmə şansına malik proses və məhsul innovasiyaları hazırlanır. Bu iki innovasiya növünü fərqləndirəsi olsaq, məhsul innovasiyası yaranmış yeni məhsul növlərinin xitab ediləcəyi bazara mənimsədilməsini nəzərdə tutursa, prosesin innovasiyası isə istehsalda yeni metodlarının (burada, yeni texnologiyaların sayəsində istifadəyə yararlı olacaq metodlardan söhbət gedir) yaradılması və təşkilini nəzərdə tutur.

Bir çox alim innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı fikirlər irəli sürmüşdülər. Professor T. N. Əliyevin fikrincə, innovation fəaliyyətinin təşkil olunmasının digər sahələrdən fərqləndirici cəhəti kimi bunu göstərmək olar ki, o, elm, texnika və texnologiyanın universal şəkildə tətbiq olunmasına, yaranmış yeni çeşid məhsulların işlənməsi və

hazırlanmasına, ixtisaslaşmış texnologiya ilə bağlı proseslərin yaranmasına, hazırda mövcud olan məhsul çeşidlərinin keyfiyyətinin əsaslı şəkildə inkişaf etdirilməsinə və əmək vasitələrinin müasirləşdirilməsinə, innovativlik axtarışlarına və eləcə də yenilikçilərə, sosial və iqtisadi artımın təmin edilməsinə və sair yönəldirilməlidir.

Professor M.A.Əhmədov isə innovasiya prosesini elmi, texnologiyanı, texnikanı, iqtisadiyyatı, sahibkarlığı və eləcə də idarəetmənin hamısını özündə cəmləşdirən yeganə proses şəklində dəyərləndirir.

Son dövrlərdə müasir dünyada innovasiya fəaliyyətinə xarakterizə edilən aparıcı tərəflərə aşağıda qeyd edilənləri aid etmək mümkündür (48, s. 13):

- müəssisələrarası yaranan qarşılıqlı fəaliyyətin və bu fəaliyyətə əsaslanan əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi;
- istehsalçıların və yeni biliklərin kəmiyyətinin artırılması;
- məhsul, proses və xidmətlərin texnologiyaların və elmi biliklərin tətbiq olunmasına olan asılılığının artırılması;
- innovasiyanın dinamikasının elmi təşkilatlarla sahibkarlıq və idarəetmə sektorunun qarşılıqlı və əhəmiyyətli əlaqəsindən asılılığının miqdarının artırılması;
- hal-hazırda yeni texnika və texnologiyaların sürətlə yayılması yalnız yeni ləvazimatların alınması mənasını daşımır, həmçinin təşkilatdaxili dəyişiklikləri və eləcə də idarəetmə sistemindəki dəyişikliklər nəzərdə tutulur.

Bu minvalla, modern dünya iqtisadiyyatında innovasiya iqtisadi inkişafın mərkəzində durur. Ölkədə müəssisələrin rəqabət qabiliyyəti, onların yenilik yaratması və ya onları düzgün və faydalı şəkildə mənimsənilməsi seçimlərindən birbaşa asılı vəziyyətə düşür.

Respublikada yeni məhsulların meydana gəlməsi və istehsala tətbiq olunması investisiya prosesində realaşdırılır. Prof. M.A.Əhmədovun fikirlərinə əsaslanaraq qeyd

etmək olar ki, artıq müəyyən olmuş bir formaya malik olan bazar iqtisadiyyatına sahib ölkələrdə investisiya yəni yatırım prosesi adətən innovativ xarakterə malik olub, cəmiyyəti sürətli inkişaf ilə təchiz etməlidir. (17.s.351) Ölkədə yenilikçilik prosesinin faydalılığı bir yandan milli iqtisadiyyatımızın innovativ addımlardan istifadə qabiliyyətinə asılıdır, digər yandan isə, yeni xidmət və məhsulların meydana gəlməsi və onlardan istehsalda istifadə yatırım prosesində nümayiş etdirilir. Amerikan iqtisadçı P.Samuelsona istinadən demək mümkündür ki, uzun müddətli zaman kəsimində elm, texnika və texnologiyanın səviyyəsinin dəyişmədiyi mühitdə əməyin fond ilə özünü müdafiə səviyyəsi müəyyən bir zamandan sonra dayanır və bu dövrdə iqtisadiyyat özünün inkişafının hərəkətsizlik vəziyyəti ilə davam etməli olur. Bu səbəbdən, ölkənin iqtisadi artım ilə təmini üçün kapital qoyuluşunun həcmindən əlavə, həmçinin, əmək məhsuldarlığın səviyyəsinin yaxşılaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müqayisə olunan təhlillər zaman aşkar olur ki, ümumi daxili məhsul miqdarının artımında istehsal amillərinin məcmusunun məhsuldarlığının artırılması səbəbinə yaranan hissə təxminən pul yığımı gücünə yaranan hissəyə bərabərdir .

Milli innovasiya sisteminin təkmil olunma səviyyəsini (11 s.7) dəyərləndirmək səbəbilə aşağıdakı məlumatlardan istifadə olunur:

- 1.Yenilikçilik fəaliyyəti ilə bağlı firmalararası qarşılıqlı əlaqələr və xüsusilə ortaq elmi Təhlillər və başqa texniki əməkdaşlıq;
2. Müəssisələrdə elmi biliklərin və texnikanın yayılması;
3. Yenilikçilik fəaliyyəti ilə bağlı müəssisələr, məktəblər, elm və tədqiqat yönümlü institutları və bəzi dövlət müəssisələri arasında birləşmə yönümlü və qarşılıqlı əlaqələr;
4. Heyətin tezliyi. Bu müəssisələrdəki işçilərin yeni texnologiya və eləcə də texnikanı mənimsəmək qabiliyyətinin çevikliyi göstərir.

Bunu da əlavə etmək gərəkdir ki, milli innovasiya sistemi iqtisadiyyatımızın inkişaf etmə dərəcəsini də nəzərdə tutmalıdır. Təkcə universitet və elm, tədqiqat yönümlü

institutlarda təcrübə konstruktor kimi işlərinin hamısının dövlət tərəfdən dəstəklənməsi gücünə milli iqtisadiyyatın yeniliçiliyə əsaslanmış təkmil mərhələsinə keçməyinin təmini mümkünsüz olar. Başqa sözlə desək, bunu milli iqtisadiyyatın, ələlxüsus sənayenin təkmilləşdirməsi modern texnologiyalara nail olunması, onların mənimsənilməsi və bütün sənaye üzrə yayılması sahəsində ölkənin sahib olduğu imkanlarından asılılıq ilə birbaşa əlaqələndirmək mümkündür.

Modern dövrümüzdə dünyada texnika, texnologiyaların müqayisədə daha sürətlə dəyişməsi danılmazdır. Bu cür şəraitdə məhsul və xidmətləri yerli mühitə uyğunlaşdırılması, əmək məhsuldarlığının artımı və xərclərin azaldılması üçün onların inkişaf etdirilməsi tələb olunur ki, bu dəyişikliklərin çoxu elmi-tədqiqat üçün ayrılmış laboratoriyalarda deyil də, daha çox iş yerlərində, ofislərdə reallaşdırılır. Ölkə iqtisadiyyatında xidmətlər və mihsullar üzərində reallaşdırılan bu kiçik dəyişikliklərin ümumi təsiri çox hallarda müəssisələrdə yeni olan iri texnologiyanın qazandırdığı təsirdən daha böyük ola bilər. Bu səbəbdən, mövcud texnologiyaların yerli mühitlə ayaqlaşması ilkin innovasiyaların yaratdığı təsir qədər faydalı ola bilər. İnkişafda olan ölkələr öz cəhdlərini elmi-tədqiqat və təcrübə qazanmaq işlərində birləşdirməlidir. Belə olduqda, hökumət əsasən digər ölkələrdən alınmış olan texnologiyanın malik olunması, onun mənimsənilməsi, yerli mühitə uyğunlaşdırılması və inkişaf etdirilməsi üzrə tərəfگیرlik funksiyalarını özü üzərinə götürməlidir və həmçinin həmin işlərə yardım göstərməlidir.

Son dövrdə Azərbaycanın yeni texnologiyaya malik olması üçün bir sıra üsullardan istifadəsi mümkündür. Bunlardan ilki xaricdən gələn texnologiyaya malik olunmasıdır. Xarici texnologiyanın cəlbi bir neçə üsulla mümkündür ki, bunlar da:

- xarici investisiyanın birbaşa cəlbi,
- xaricdəki investisiya mallarının oxşarını meydana gətirmək,
- xarici lisenziyanın əldə edilməsi.

Dövlət innovasiyana sahib olmasında yuxarıda qeyd edilən bəzi istiqamətlərinə bunu da əlavə etmək olar ki, xarici investisiyanın cəlbi sahəsində dövlət siyasətinin yürüdülməsi, xarici lisenziyanın əldə edilməsinin tənzimlənməsi, intellektal olan mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi rejimi və eləcə də yerli təşkilatların xarici texnologiyaya sahib olmasının maliyyələşdirilməsi üsuli ilə təsir etməsini göstərmək olar.

Yeni istifadəyə yararlı texnologiyalardan sonuna qədər istifadə etmək istənilirsə, dövlət həmin bu texnologiyaların bütün ölkə üzərinə yayılması və eləcə də, istifadəyə yararlı vəziyyətə gətirilməsində yerli müəssisələrə nəzərdə tutulmuş yardım siyasəti yerinə yetirilməlidir. Hədəflənmiş bu fikrə yeni texnologiyanın sisteminin bazasını təşkil edən məlumat və biliklərin ölkə üzrə əhatələnməsini qarantiləyən elmi institut və bunun kimi bir çox şəbəkələrin meydana gətirilməsi üsulu ilə əldə etmək mümkündür. Qeyd edilən bu şəbəkələr qeyri-iradi şəkildə və birdən-birə meydana gəlmirlər, ancaq onlar milli iqtisadiyyata yeni nüfuz edən innovasiyaların özünüküləşdirmə qabiliyyətinin bölünməz bir parçası kimi bərqərar edirlər.

İnnovasiya layihələrini maliyyələşdirilmə üçün başlıca təşkili prinsipləri aşağıda sıralananlar kimi çıxış edir:

- innovasiya prosesinin bütün mərhələlərini və hazırki mexanizminin mövcud institusional və hüquqi qaydalara uyğunlaşdırılması;

- innovasiya prosesinin tətbiq olunması müddətini minimuma endirmə və bundan qazanılan effekti maksimuma çatdırmağa yönləndirilmək;

- innovasiya prosesinin maliyyə vasitələri ilə təmin etdirilməsi mənbələrinin maksimum dərəcədə geniş götürülməsi və onların arasında düzgün əlaqə yaradılması;

- innovasiya prosesinin dinamikliyi və yüksək tezliyi;

- innovasiyanın praktiki olaraq reallaşdırılması və işlənilib hazırlanması prosesinin bütövlüyü.

Və sonda, respublikada təkmil innovasiya prosesinin meydana gəlməsi ölkənin elm yüklü istehsal potensialı ilə arasında əlaqə yaradılması əsasında iqtisadi-sosial inkişafın sürətini yüksəltmək mümkündür.

Ümumilikdə nəzərə alındıqda isə 2008-2011-ci illər arasında əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliklərə uğramış və yaxud bazara yeni daxil olmuş məhsulların həcmi 25,3 mln. manat miqdarında olmuşdur ki, bunun da 72,9% hissəsi emal etmə sənayesinin sahəsinə aid düşür. Müəyyən bir sahə üzrə ixtisaslaşdırılmış malın miqdarı 2014-cü ildə 14 mln 402 min manat qədər olmuşdur ki, biz bunu 2008-ci il ilə müqayisə edərsək 8,4 dəfə çox olduğu aydınlaşacaqdır. 2008-2014-cü illərdə inkişaf etdirilmiş mal miqdarı 18,2 mln manat qədər olmuşdur ki, bunun isə 43 %-i istehsal sənayesinə payına düşür . (6, s.89)

İstehsal sənayesində texnologiya ilə bağlı innovasiyaya çəkilmiş bütün xərclərin artıb azalmasına nəzər yetirdikdə məlum olur ki, 2006-2008-ci illərdə sözügedən bu xərclərin miqdarı 145,9 milyon manat məbləği qədər olmuşdur ki, sadəcə bunun özü belə 2008-2014-cü illərdə çəkilən xərclərə nisbətən 2,7 dəfə çoxdur. Buradan da aydın olduğu kimi axır illərdə texnologiya ilə bağlı innovasiyaya çəkilmiş bütün xərclərin məbləği çox aşağı düşmüşdür. Aparılan tədqiqatlar bunu göstərir ki, 2006-2014-cü illərdə bütün sənaye növlərində innovasiyalara çəkilən texnologiyaya aid xərclərin ümumi miqdarında məhsul innovatikasının ümumi payı 94,5% (yəni 177,7 mln. manat) səviyyəsində olmuşdur.

Cədvəl 1. Azərbaycan sənayesi. Mənbə: ARDSK-nin məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir (36)

	Əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmış və ya yeni tətbiq olunmuş məhsul					Təkmilləşdirilmiş məhsul				
	2007	2008	2009	2010	2014	2007	2008	2009	2010	2014
Sənaye-cəmi	826.3	6 842	730.9	4 384	13163	399.4	1 715	68.8	2 029	14403
Mədəncəxar ma sənayesi	208.5	4 566	-	-	2073	-	-	-	-	10430
Emal sənayesi	617.8	2 276	730.9	4 384	11090	399.4	1 715	68.8	2 029	3973
ondan:										
toxuculuq	-	-	-	-		-	-	-	1 717	-

sənayesi										
kimya sənayesi	-	-	-	-		-	-	-	311.4	1969
ıçkı istehsalı	-	-	-	-	3500	-	-	-	-	-
maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatların istehsalı	-	-	-	1 788		-	-	-	-	-
kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalı	262.5	738.5	211.1	-	5681		231.6	50.0	-	1044
elektrik avadanlıqlarının istehsalı	-	-	177.9	-	13,5	-	-	18.8	-	-
maşın və avadanlıqlarının istehsalı	75.6	1 495	110.6	1 262		399.4	1 484		-	105,9
məbellərin istehsalı	-	-	-	22.7		-	-	-	-	-
neft məhsullarının istehsalı					103,3					3,2
maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	279.7	43.0	231.3	1 311	1295	-	-		-	-
ağac emalı və ağacdən məmulatların istehsalı					498,1					850,5

Əlavə etmək lazımdır ki, təhlil aparılan dövr ərzində innovasiyanın texnoloji hissəsinə çəkilmiş ümumi xərclərin 26,1 % -i müəssisənin özünün sahib olduğu vəsait, 46 % dövlət büdcəsi, 6,8%-i isə büdcədən kənar fondlardan əldə edilmiş vəsait hesabına müəyyənləşdirilmişdir. Bundan əlavə olaraq, statistikadan əldə edilən məlumatları təhlil edərkən görünür ki, texnoloji innovasiya ilə bağlı xərclərin 56,6%-i (94,8 milyon manat) yeni texnoloji avadanlıq əldə edilməsinə, 32,3%-i (54,1 milyon manat) texnoloji innovasiya ilə birbaşa bağlı maşın və avadanlıqların əldə edilməsi üçün istifadə olunmuşdur.

İndiki dövrdə ölkəmizdə tətbiq olunan innovasiya layihələrinin (mülkiyyət formasının fərqi yoxdur) sayı ildən ilə artmaqdadır. Aydın olur ki, sənaye əhəmiyyətli bəzi dəyişikliklərə uğramış və yaxud bazara yenidən daxil olmuş məhsulların həcmi 2010 və 2008-ci illər arasında müqayisə apardıqda 1,92 dəfə çoxalaraq 13,25 mln. manat miqdarında olmuşdur.

Respublikada innovasiya layihələrinin həyata keçirilməsi üçün dövlət tərəfindən stimulyaradılmasına ehtiyac böyükdür. Təhlillərdən aydın olur ki, təcrübə-konstruktor və elmi-tədqiqat işlərinin son nəticəsi kimi qeyri-müəyyənlik ilə bağlı olaraq hətta yüksək səviyyədə inkişaf etmiş olan ölkələrdə şirkətlər tərəfindən bu cür işlərin maliyyə vəsaitləri ilə təmin edilməsinə yönəldilmiş vəsaitlər çox vaxt bölüşdürülə bilinməyən mənfəət hesabına həyata keçirilir.

Ümumiyyətlə bazar iqtisadiyyatına aid bütün xüsusiyyətlər elmi sfera və eləcə də təhsil sferasında bir çox islahatların reallaşdırılması, təzə texniki texnoloji avadanlıqların və çoxlu elmi müvəffəqiyyətlərin real bazara tətbiq edilmək məqsədilə daha faydalı mexanizmlərdən istifadə edilməsinə ehtiyac vurğulanır. Respublikada elmi təşkilatların var olan strukturunun müəyyən edilməsi, aparılan Təhlillərin modern standartlar səviyyəsində yürüdülməsi, onların maliyyə vəsaitləri ilə təmin edilməsi, mexanizminin inkişaf etdirilməsi, ölkənin elm yüklü kadr potensialının çoxaldılması və onların sosial müdafiə səviyyəsinin maksimuma çatdırılması, ümumilikdə respublikada elmin beynəlmiləl formada elmlə əlaqəli bir məkana inteqrasiya olunmasının təminibə ehtiyac böyükdür. Bu ehtiyac səbəbilə hal-hazırda ölkə prezidenti İlham Əliyevin 4 may 2009-cu il tarixindəki sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya” və həmçinin “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə Dövlət Proqramı” sərəncamları qəbul edilmişdir.

Respublika prezidentinin 2012-ci il 29 dekabrda imzaladığı fərmanı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf kompensasiyasında qeyd edilir ki, uzun müddət davam edəcək bir iqtisadi inkişaf ilə təchiz olunmaq, “elm iqtisadiyyatı”nı müəyyən formaya salmaq, gələcəyə faydalı texnika və texnologiya, mal və xidmətlətin yaradılmasının sürətini artırmaq məqsədilə innovasiya fəaliyyətinin çox geniş bir hal alması prosesin başlıca istiqamətlərdən biri kimi çıxış etməlidir. Bununla bağlı olaraq, elmin sürətli inkişafına yerli xarakteristikalar və həmçinin beynəlxalq meyillərin nəzərə

alınmasına ciddi yanaşılmalı və onun progressiv dünya elminə faydalı olan integrasiya prosesinin davamiyyətinə önəm verilməlidir. Bu səbəbdən də respublikada innovasiya ilə bağlı fəallığının artırılması yolu ilə müəssisələrin rəqabətqabiliyyətli mal istehsalının motivə edilməsi, innovasiya fəaliyyətinin reallaşdırılması üçün bəzi vacib mexanizmlərin quraşdırılması, innovasiya prosesinin malik olduğu öz potensialından faydalı şəkildə istifadə olunması və davamlı inkişaf ilə təmini məqsədilə dövlət yardımı tədbirlərinin həyata keçirilməsinə və müəyyən bir qanunvericilik bazasının meydana gətirilməsinə olan ehtiyac danılmazdır.

İndiki zamanda respublikada innovasiya sahəsindəki yeniliklər və istifadə olunacaq yüksək texniki avadanlıqlar sayəsində rəqabət qabiliyyətli sənaye sahəsindəki istehsalatının inkişaf etdirilməsi üçün düzgün bir şəraitin hazırlanması məqsədi ilə “Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında” imzalanan fərmanın 2011-ci il 26 dekabr tarixli “Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında” sərəncamının həyata keçirilməsi yönündə sistemli şəkildə tədbirlər reallaşdırılır. Ancaq buna rəğmən, bir şeyi də əlavə etmək gərəklidir ki, respublika bölgələrin böyük hissəsində elmi müəssisələrin potensial səviyyəsindən kifayət dərəcədə işlədilmir. Bunun başlıca səbəblərindən biri kimi onu göstərmək olar ki, elmi tədqiqatlardan əldə edilmiş məhsullar heç də hər zaman rəqabət qabiliyyətli əmtəə forması kimi iştirak etmirlər. Elmi müəssisələrin təşkilatlar ilə əvvəlki zamanlarda var olan bağlantıların köhnə qaydada qalmaması və ya pozulması hər tərəfdə istehsal və elm arasında ayrılmalara səbəb olmuşdur. Bütün var olan çatışmazlıqların yox edilməsi və bölgə və ya regional formada innovasiya fəaliyyətinin yayılması üçün regional strategiyaların hazırlanıb işlənməsinə olan ehtiyacı danılmaz vəziyyətə gətirir.

Bu günlərdə uğurlu şəkildə həyata keçirilməsi vacib olan neft strategiyasının iqtisadi rayonların inkişafının təmini və ən əsas da maliyyələşməsinə üçün lazımlı sayılan bütün vəsaitlərin ümumi formaya düşməsinin səbəbi hesab etmək olar. Belə ki, iqtisadi rayonların inkişafı ilə bağlı reallaşdırılan bütün tədbirlərin davamlı şəkildə aparılması

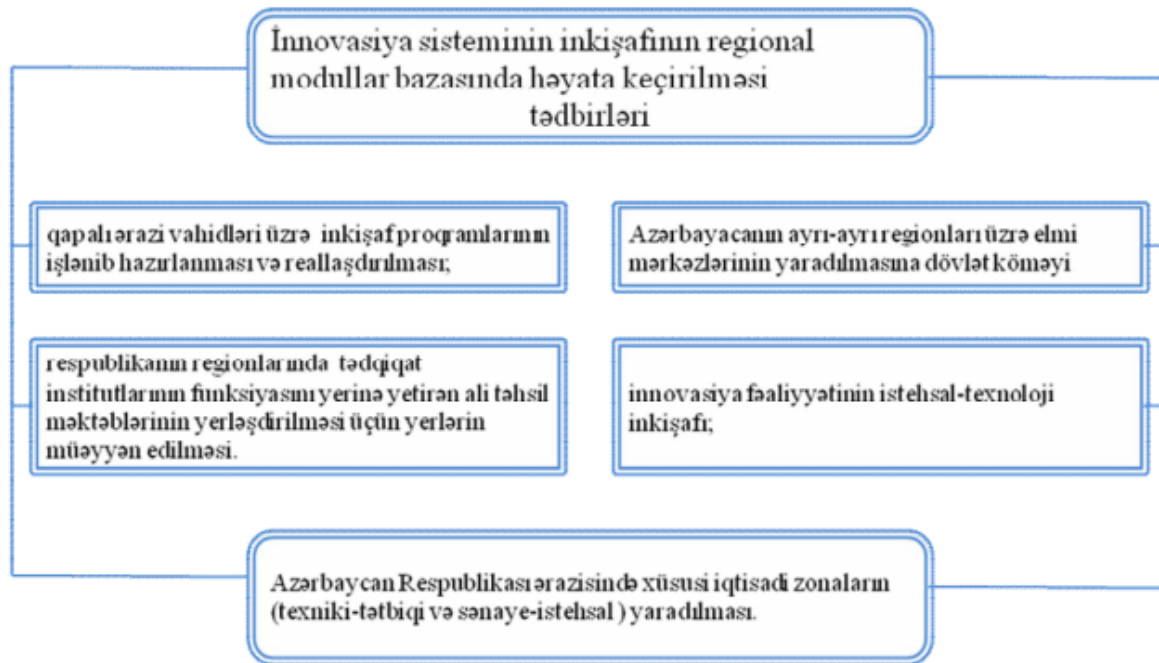
məqsədlə respublika prezidentinin 14 aprel 2009-cu il Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikası regionlarında 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” təsdiq olunmuşdur. Sözügedən proqramın məqsədi isə respublikada qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsinin sürətinin artırılması, iqtisadiyyatın dizervifikasiyasına, iqtisadi inkişaf və sosial nəzarət, tarazlı regional inkişaf, insanların yaşayış səviyyəsinin bir az da inkişaf etdirilməsinə müvəffəq olmaqdır.

Proqramda müəyyənləşdirilmiş məqsədə çatmaq üçün qeyd edilmiş vəzifələrin öhdəsindən gəlinilməsi düşünülür:

- iqtisadi inkişafın təmini üçün investisiyaların cəlbinə davam etmək;
- infrastrukturla təminatın inkişaf etdirilməsi yönündə tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- respublikadakı əmək və təbii potensialdan düzgün və faydalı istifadə ilə qeyri-neft sahəsinin inkişafının sürətlənməsinin təmini ;
- ixraca istiqamətlənmiş mal istehsalının motivə edilməsi ;
- sahibkarlıq şəraitinin daha inkişaf etməsi ilə əlaqədar məqsədli tədbirlərin yerinə yetirilməsi və sahibkarlığın yaxşılaşdırılmasına daha da diqqət edilməsi;

Sadalanmış vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün iqtisadi regionlarda investisiya-innovasiya fəaliyyətinin maliyyə vəsaitləri ilə təmin etmə mexanizminin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac buradan yaranır. Prof. Mehdiyevin deyimi ilə qeyd etsək, “insan” üzərində qurulan investisiyalar iqtisadiyyatın davamlı inkişafında vacib rolu danılmazdır. Sonunda insan kapitalı həm kəmiyyətin, həm keyfiyyətinin yüksəldilməsi, həm əhalinin ümumi gəlirinin, həmçinin də əmək məhsuldarlığının artırılmasına, innovasiya ilə bağlı fəaliyyətlərin inkişaf etdirilməsinə zəmin yaradır (13, s. 10). Zənnimcə, Azərbaycan Respublikasında innovasiyanın təməl sistemindəki inkişafın regional bölgələr əsasında reallaşdırılması daha düzgün hesab edilir. Bu məqsədlə aşağıda qeyd edilmiş tədbirlərin (modullar) hazırlanmasını və həyata keçirilməsinin zəruriliyini qeyd etməliyəm.

Sxem 1. İnnovasiyanın inkişafının əsas istiqamətləri.

2.1.3 Rəqabət qabiliyyətli innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının strateji idarəetmə mexanizmləri

Müəyyən bir bazar quruluşu daxilində istehlakçılar ən keyfiyyətli məhsulu ən aşağı qiymətə istehlak etməyi arzu edirlər. İstehsalçılar isə, istehlakçıların bəyənməsinə təqdim edəcəkləri məhsulu ən aşağı xərcə bazara çıxarıb sözügedən məhsuldan maksimum qazanc əldə etmək istəyirlər. İqtisadi vahidlərə sahib olduğu bu istəklər bazarda meydana gələ biləcək bəzi axsaqlıqlar səbəbiylə hər zaman etibarlılıq qazanmaya bilir. Bu məzmununda rəqabət, iqtisadi qərar vahidlərinin gözləmələrinin qarşılansında ideal bir mühitin təmin edilməsi üçün qeyd edilən kimi ola biləcək bazar mexanizminin əhəmiyyətli bir hərəkətverici bazar gücüdür.

Rəqabətin meydana gəlməsi və sözügedən iqtisadi sahədə fərqliliklər göstərməsində əsas məqsəd, rəqabət prosesinə qatılan iqtisadi qərar subyektlərinin maraqlarını maksimuma çatdırmaqdır. Burada əsas məqsəd rəqabət prosesinə daxil olan iqtisadi

vahid kimi hesab edilən hər hansı bir müəssisə isə rəqabət prosesindən qazanc gözləməsi, istehsalını və mənfəətini maksimize etmək; istehlakçı isə, istehlakında artım edərək əldə edə biləcəyi ən yüksək faydanı təmin etmək; ölkə isə, digər ölkələrin sahib olduğu resurslardan daha çoxuna sahib olmaq və beləliklə qlobal səviyyədə söz sahibi ola bilməkdir.

Beynəlxalq bazarlarda fəaliyyət göstərən şirkətlər tərəfindən istehsal sistemlərində texnologiyaya innovasiyaların daxil edilməsi (eləcə də əksinə) və bəzi ölkələrin əmək qabiliyyətliliyi baxımından zəngin olması dünya bazarlarında məhsul və xidmətlərin ucuz qiymətə istehsal etməyə imkan verir. Beləliklə, kommersiya yönümlü qloballaşmanın zamanla əhəmiyyətini artıran faktıdır ki, bu gün dünyada bir ölkədə daha ucuz istehsal edilən məhsulların ticarət tərəfdaşları ölkədə yüksək qiymətli məhsul istehsal edən və bu səbəbdən müvafiq ölkənin beynəlxalq bazarlarda rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsal edən fəaliyyətlərinə təsir göstərə bilər.

Bir ölkənin qlobal bir bazarda beynəlxalq bazanın rəqabət qabiliyyətinin artırılması və ya qoruması, mikro-firma və sənayenin, makro səviyyədə, ölkənin rəqabət qabiliyyətinə bağlıdır. Müəyyən bir bazar strukturunda fəaliyyət göstərən firmanın izlədiyi strategiyalar, əsasən, firmanın və sənayenin fəaliyyətini təsir edəcəkdir. Başlanğıcda firmanın göstərdiyi performans firmanın rəqabət qabiliyyətliliyinə müəyyən qədər təsir edəcəkdir (24 ,s. 4). Sənaye yönümlü şirkətlərdə möhtəşəm inkişaf ölkənin beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyətinə təsir göstərə bilər və eləcə də ölkənin fəaliyyətinə təsir edə bilər. Buna görə firma, sənaye və ölkədə meydana çıxan performans qarşılıqlı təsir nəticəsində bir ölkənin beynəlxalq bazarlarda rəqabətliliyində böyük fərq yaratmağa qadir ola bilər.

Rəqabətlik məsələsinin öyrənilməsi iqtisadi tədqiqatlara nəzər yetirildikdə rəqabət qabiliyyətinin konsepsiyası ilə bağlı ümumi konseptualizmin olmadığını görmək olar. Belə bir vəziyyətdə, aşağıdakı faktorların təsirli olduğu deyilə bilər (16, s.14).

- Rəqabət anlayışı tədqiq ediləcək sahəyə görə firma, sənaye və ya ölkə səviyyəsində fərqlənir. Bu çərçivədə əhatə olunan hər səviyyədə rəqabətqabiliyyətli bir fərq var.

- Rəqabət gücünün müəyyən edilməsində xarici ticarət, məhsuldarlıq, xərc və s. Bir çox meyar istifadə edilə bilən hər bir tədbirə bağlı olaraq fərqli bir tərif vardır.

- Bəzi Təhlillərdə mikro və makro baxımdan rəqabət gücünə baxaraq müxtəlif təriflər verilir.

Edilən izahatlardan da fərqli olaraq, fərqli prizmadan yanaşdıqda rəqabət anlayışı haqqında müxtəlif təriflər vardır. Bu yolla, rəqabət qabiliyyəti baxımından hər səviyyədə əhəmiyyətli hesab edilən anlayışlar fərqli ola bilər.

İqtisadi səviyyədə olan firmalar və rəqabət gücün çətin və mübahisəli bir ölçüsüdür mövzudur. Çətinlik, qiymətləndirmənin rəqabət gücünü (məhsulun keyfiyyəti, yenilikçilik qüvvəsi, istehlakçı tələbatına cavab vermə qabiliyyəti, əmək bazarında məhdudiyətlər və s.) Təsir edən bəzi elementlərin obyektiv şəkildə qiymətləndirilməsinin demək olar ki, qeyri-mümkün olduğu kimi sübuta yetərli deyildir. Bununla belə, müəyyən indekslər rəqabət qabiliyyətinin müxtəlif təriflərinə əsasən hazırlana bilər. Məsələnin mürəkkəbliyinə bir səbəb, bir çox fənnin maraqlarından ötrü rəqabət məsələsi üçün bir nəzəri əsas yoxdur. (17, s. 2)

Rəqabət göstəriciləri və ölçülməsi firma, sənaye və milli səviyyədə rəqabət gücünün təsvirinə, rəqabət gücünə təsir edən amillərə və faktorlar müəyyən olunmasına və müxtəlif rəqabət növlərinə görə fərqlənir.

Rəqabət gücü tez-tez ona təsir edən amillərdən istifadə vasitəsilə ölçülür. Bu kontekstdə, bir firma, sənaye və ya ölkə, Dünya İqtisadi Forumu tərəfindən ölçülən bir neçə ölçülü və ya hətta bir neçə yüz göstəricinin olduğu kimi rəqabətli bir ölçülü göstərici ilə hesablanıla bilər. Digər tərəfdən, rəqabət qabiliyyətinin əvvəlki və ya keçmiş,

müsbət və ya normativ rəqabət qabiliyyətliliyin göstəriciləri və ya ölçmə metodları dinamik və statik olaraq və ya rəqabət gücünün baxımından, rəqabətə davamlılığın vaxtındakı dəyişikliyi nəzərə almaq üçün istifadə edilə bilər.

İsveçrənin Cenevrə şəhərindəki Dünya İqtisadi Forumu 1979-cu ildən bəri ölkələrin rəqabət qabiliyyətliliyi barəsində çalışır və hər il Qlobal Rəqabətlik Hesabatını (Global Competitiveness Report- GCR) dərc edir (28,63). WEF, ölkələrin makroiqtisadi və mikroekonomik rəqabətliyini təhlil edir və Qlobal Rəqabətlik İndeksi (Global Competitiveness Index –GCI) adlı bir indeksin yardımı ilə ölkələrin nisbi statusunu / beynəlxalq rəqabət qabiliyyəti baxımından qiymətləndirir. Bu məqsəd üçün WEF üç ayrı indeks hesaba alınır. Bunlardan birincisi Professor. Jeffrey Sachs tərəfindən yaradılan Growth Competitiveness Index (GCI), ümumi olaraq makroiqtisadi mühitlə əlaqəli göstəriciləri əhatə edir ki, bu da davamlı iqtisadi böyüməyə təsir göstərir. İkincisi Prof. M.Porter tərəfindən hazırlanan Biznes Rəqabətlik İndeksi (Business Competitiveness Index - BCI), firmaların fəaliyyət və məhsuldarlıq göstəricilərini mikro səviyyədə qiymətləndirməyi qarşıya məqsəd qoyur. Sonuncusu isə, Qlobal Rəqabətlik İndeksi (Global Competitiveness Index-GCI) məhsuldarlığın göstəricilərini araşdıraraq, 2004-cü ildən etibarən iki digər göstəricinin birləşməsini təmin edir. Bunun ən vacib səbəbi rəqabət gücünün mikro və makro determinantları arasında olmasıdır və birlikdə firmaların, sənaye və ölkələrin rəqabət gücünü müəyyənləşdirir. Qlobal Rəqabət Qabiliyyəti İndeksi üç əsas prinsipə əsaslanır. Bunlar (WEF, 2012);

- Rəqabətçilərin rəqabət qabiliyyətini müəyyənləşdirin və rəqabət qabiliyyətini 12 əsas mövzu əsasında ölçülər aparılır.
- İqtisadi inkişaf uğurlu inkişaf dinamik bir prosesdir və üç mərhələdən ibarətdir.
- İqtisadiyyat bir mərhələdən digərinə, inkişaf mərhələsinə doğru inkişaf edir.

İndi isə, Qlobal Rəqabətlik Hesabatına (GCR 2017-2018) nəzər yetirib, Azərbaycanın hesabatdakı vəziyyətini dəyərləndirək.

Aparılmış tədqiqat hesabatında iştirak edən 140 ölkə, 137 növ iqtisadiyyatdan və 11 min biznes aləminin liderləri ilə aparılan sorğular nəticəsində aparılmışdır. Sorğu sualları iqtisadiyyatın biznes mühitinə təsir edən və uzunmüddətli iqtisadi inkişafın kritik göstəriciləri olan geniş amillərdən ibarətdir. (26;27)

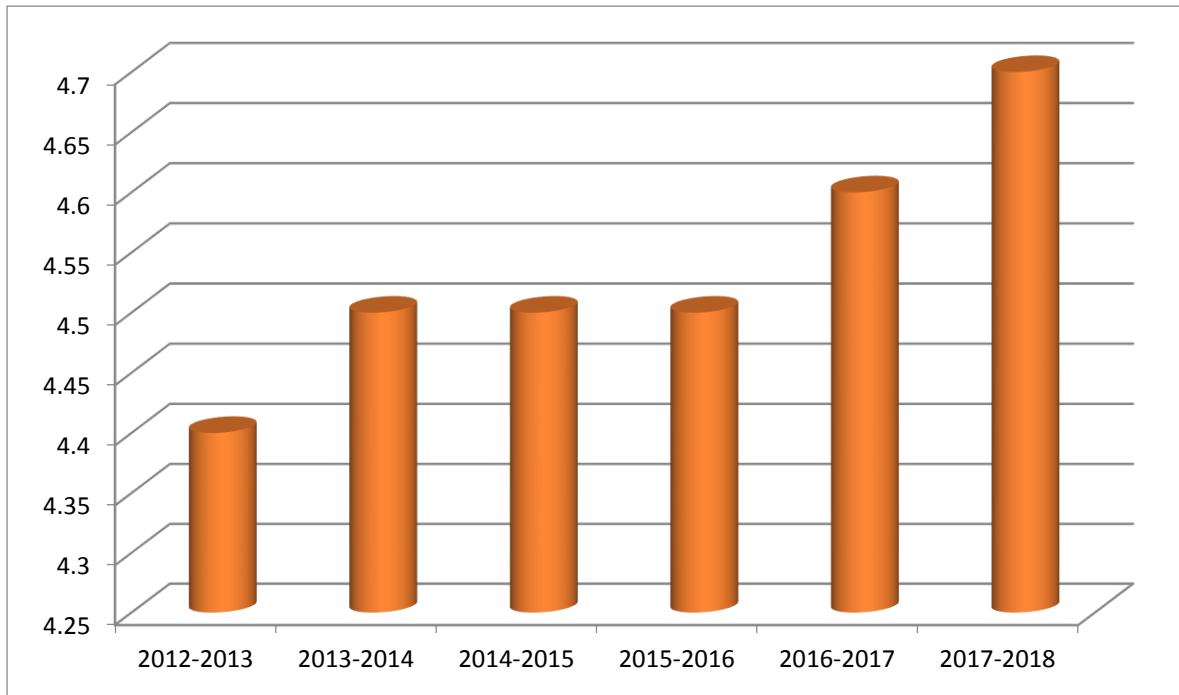
Reytinglər ictimai rəy sorğusunun nəticələrinə və açıq rəy məlumatlarının birləşməsinə əsaslanır.

Hesabatda hər bir ölkənin ilk olaraq, Ümumi Milli Məhsulu (ÜMM) haqqında məlumat verilir. Ölkəmizin əhali sayı 9.5 mln, ÜMM dəyəri (dollar ilə) 37.6 mlrd, adambaşına düşən ÜMM dəyəri isə 3,956.4 min dollar, ümumilikdə faizlə ifadəsi 0.14% -dir.

Azərbaycan Respublikası 2017-2018 –ci il hesabatında 137 iqtisadiyyat arasında iqtisadi inkişaf və rəqabət qabiliyyətliliyinə görə 35/137 yəni, 35-ci sırada yer almışdır. (26.s. 66) (Bundan əvvəlki illərdə sıra ilə qeyd etsək, 2012-2013-cü illərdə 46/144, 2013-2014-cü illərdə 39/148, 2014-2015-ci illərdə 38/144, 2015-2016-cı illərdə 40/140, 2016-2017-ci illərdə isə 37/138 sıralarında yer almışdır.)

Hesabatdakı ölçülər iqtisadi indeks əsasında aparılır ki, burda da 1-7 hesab aralığında əsas götürülür. 2017-2018-ci illərdə bu indeks 4.69 yəni, 4.7 kimi olmuşdur.

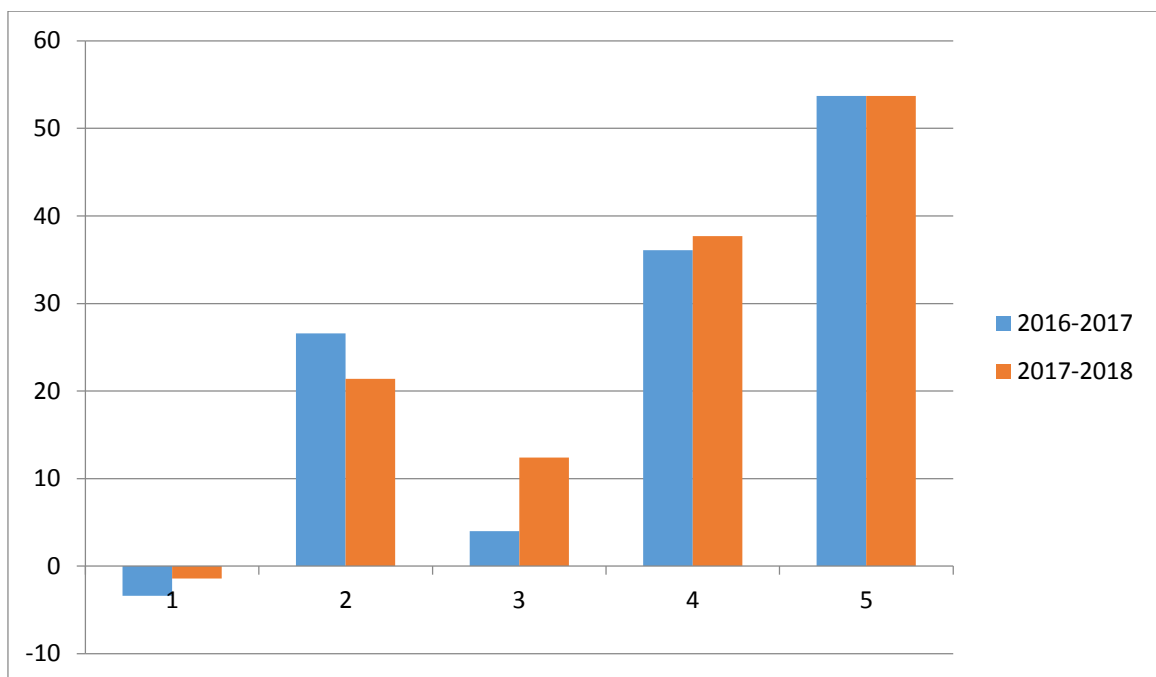
Qrafik 1. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlili (2012-2018 –ci illər üzrə)

Hesabatda ölkə üzrə təşkilatlar, infrastruktur, makroiqtisadi mühit, səhiyyə və ibtidai təhsil, ali təhsil və təlimlər, məhsulların bazarda səmərəlilik səviyyəsi, əmək bazarının səmərəliliyi, maliyyə bazarının inkişafı, texnoloji hazırlıq, bazar ölçüsü, biznesin inkişafı və innovasiya sahələri təhlil edilmişdir. Burada əsasən makroiqtisadi mühit, məhsulların bazarda səmərəlilik səviyyəsi, biznesin inkişafı və ən əsas da innovasiya sahələrinin 2016-2017 ili ilə müqayisəli təhlilinə daha çox diqqət ayıracağıq.

Makroiqtisadi mühit (2016-2017 37/138 – 2017-2018 65/137). Təşkilatlar satış fəaliyyətinə təsir göstərən fərqli xüsusiyyətlər altında fəaliyyət göstərirlər. Şirkətdən kənarında inkişaf edən bir neçə ekoloji faktorlar təşkilatın satış fəaliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. İstehsalçılar dəyişən istehlakçı münasibətlərinə, beynəlxalq tədbirlərə və rəqiblərin fəaliyyətinə çox az nəzarət edirlər. Xarici mühitin bu növü biznesin makro mühitidir. Burada təhlil olunan sahələr arasında dövlət büdcəsinin balansı (1), Ümumimilli qənaət (2), İnflyasiya (3), Dövlət borcu (4), Ölkədə kredit dərəcəsi (5) yer alır.

Qrafik 2. Makro mühit göstəricilərinin illər üzrə müqayisəsi

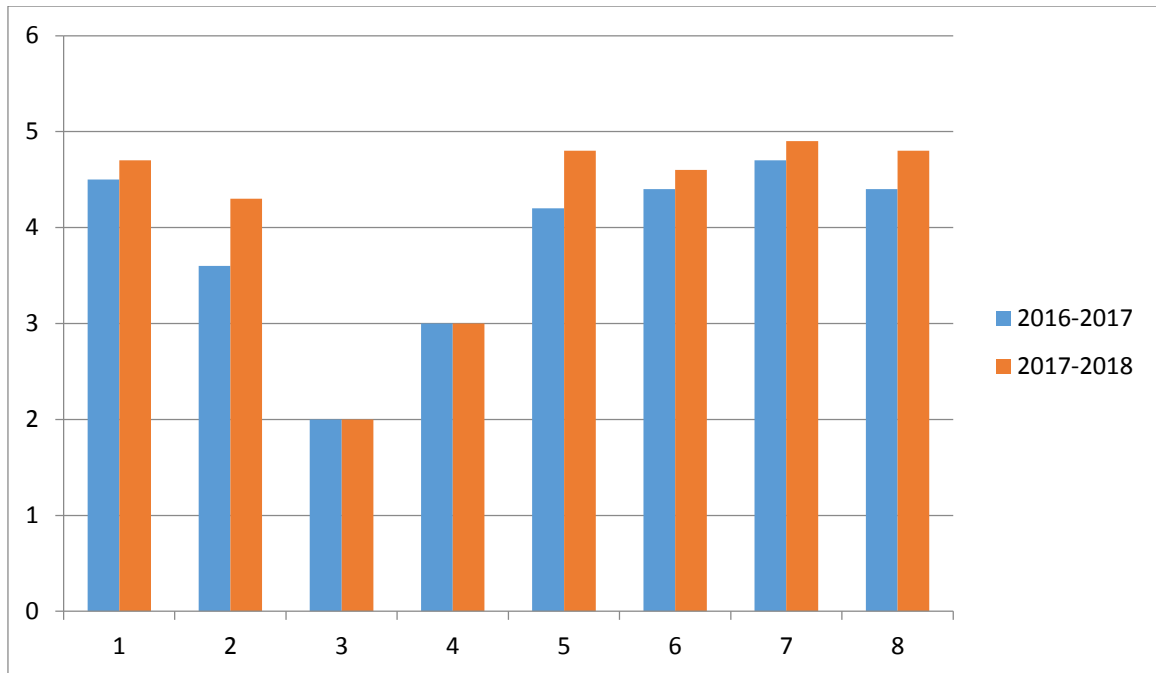

Qrafikdə də qeyd olunduğu kimi dövlət büdcəsinin ümumi balansı, inflyasiya, dövlət borcunda inkişaf, ümumimilli qənaətdə geriləmə qeydə alınmışdır. Ölkə daxili kredit dərəcəsi isə stabil qalmışdır.

Məhsulların bazarda səmərəlilik səviyyəsi. (2016-2017 50/138 – 2017-2018 31/137) Daha öncə də qeyd etdiyimiz kimi, ümumi bir təsəvvür verildikdə, səmərəlilik bir istehsal xidmət sistemi tərəfindən çıxarılan məhsulun və bu çıxışı yaratmaq üçün istifadə olunan giriş arasındakı əlaqəni göstərir. Buna görə məhsuldarlıq müxtəlif malların və xidmətlərin – sərmaye, torpaq, materiallar, enerji, informasiya istehsalında resursların istifadəsi kimi müəyyən edilir.

Hesabatda yerli rəqabətin intensivliyi (1), anti-monopoliya siyasətinin effektivliyi(2), biznes yaratmaq üçün prosedurların sayı(3), biznesə başlamaq üçün lazım olan gün sayı(4), kənd təsərrüfatı siyasəti xərcləri(5), xarici investisiyaya dair qaydaların biznesə təsiri(6), müştəri orientasiyası dərəcəsi(7), xarici mülkiyyətin yayılması (8) ilə bağlı təhlillər yer alır.

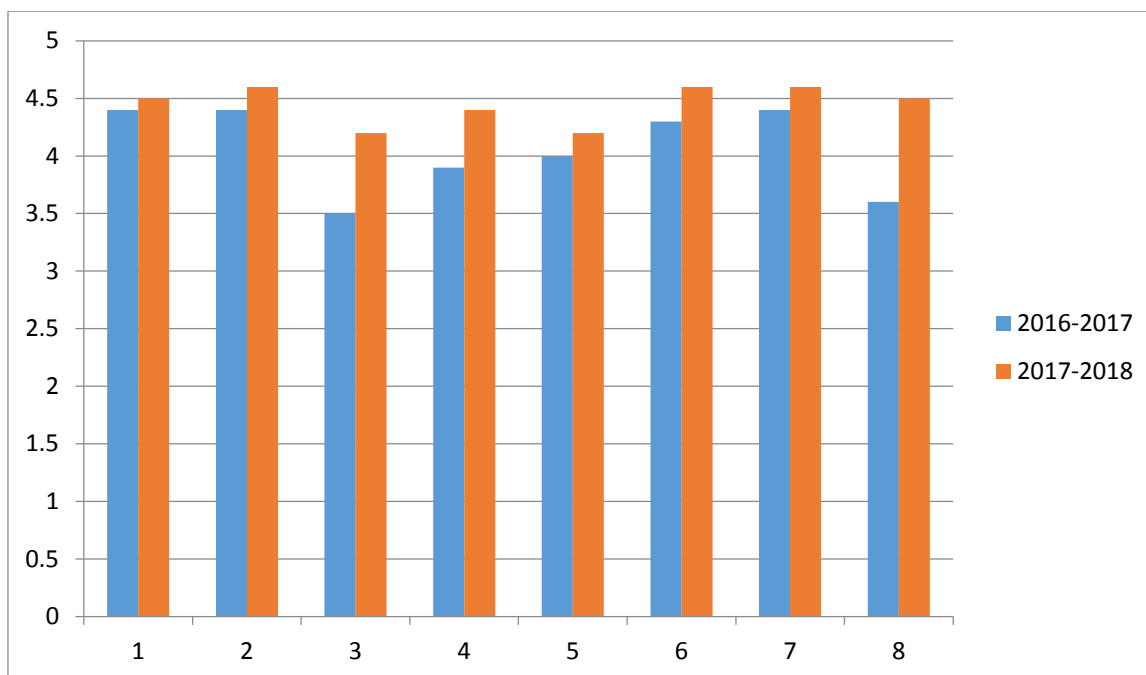
Qrafik 3. Məhsulların bazarda səmərəlilik göstəricilərinin illər üzrə müqayisəsi

Burada diqqət çəkmək istədiyimiz bir mövzu biznes yaratmaq üçün prosedurların sayının yüksəkliyidir. Hesabata görə dünyada 2016-2017-ci illərdə bu mövzuda 140 ölkə içərisində 3-cü yer, 2017-2018-ci illərdə isə 2-ci yer tutduğumuz məlum olur. Digər maraqlı məqam isə budur ki, biznesə başlamaq üçün lazım olan gün sayına görə müvafiq olaraq 6 və 9-cu sıralarda yer almışıq və lazım olan gün sayı hər ilə 3 gün qədər göstərilmişdir.

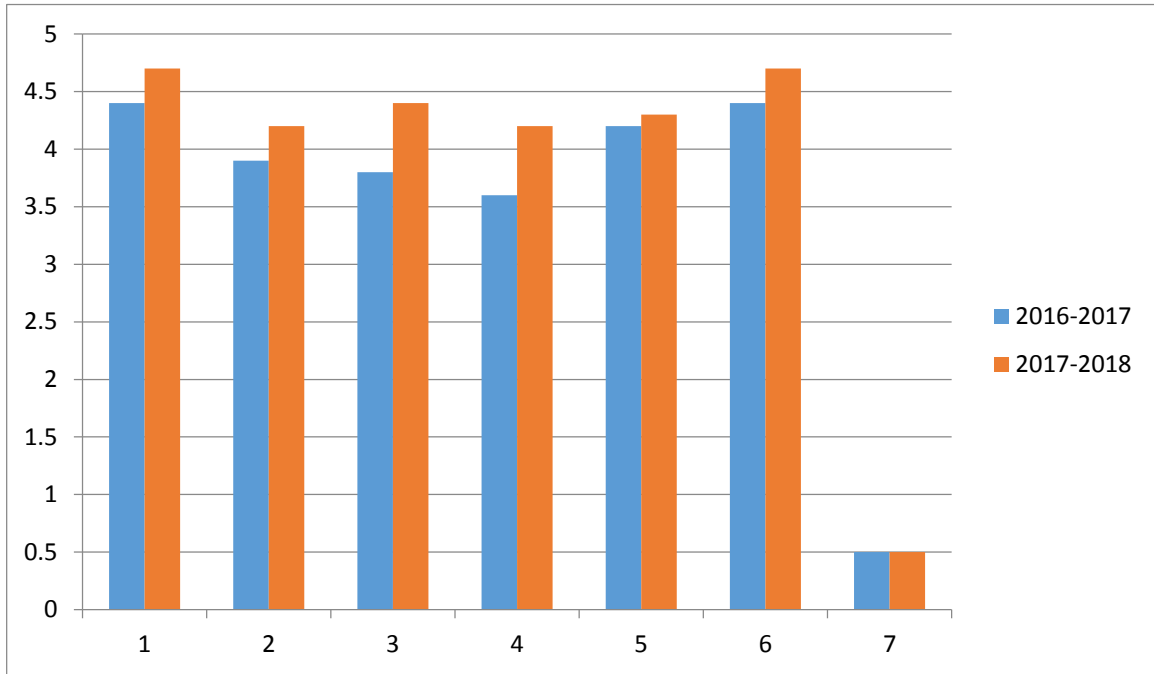
Biznesin inkişafı. (2016-2017 60/138– 2017-2018 40/137) Yerli təchizatçı miqdarı (1), yerli təchizatçı keyfiyyəti (2), rəqabətin üstünlüyü (3), qiymət zəncirinin əhatəsi (4), beynəlxalq bölünməyə nəzarət (5), istehsal prosesinin inkişafı (6), marketinqin həcmi (7), səlahiyyət vermə istəyi (8).

Qrafik 4. Biznesin inkişafında göstəricilərin illər üzrə müqayisəsi

İnnovasiya. (2016-2017 44/138- 2017-2018 33/137) – İnnovasiya haqqında daha əvvəlcədən də məlumat vermişdik. Hesabatda bu sektorda yer alan sahələrə innovasiya üçün bacarıq (1), elmi-tədqiqat müəssisələrinin keyfiyyəti (2), şirkətlərin Təhlil və inkişafa vəsait ayırma həcmi (3), universitet-sənayelərin Təhlil və inkişaf üçün əməkdaşlığı (4), dövlətin müəssisələri yeni texnoloji avadanlıqlarla təmin etməsi (5), alimlər və mühəndislərin yararlılığı (6), PCT patent müraciətləri (7) aiddir.

Qrafik 5. İnnovasiya göstəricilərinin illər üzrə müqayisəsi

Qrafikdən də aydın olduğu kimi, ölkəmizdə müəssisələrin innovativ addımlar atma bacarığı (tutumluluğu) daha da artmışdır. (1) 137 iqtisadiyyat növü içərisində 42-ci yer tutan respublikamız bu il 36-cı yerdə qərarlaşmışdır. Bunun özü də hal-hazırda ölkədə müəssisələr tərəfindən innovasiyaya meyilin artdığına sübutdur.

Elmi-tədqiqat müəssisələrinin keyfiyyəti (2) sıralamada 68-ci sıradan 48-ci sıraya yüksəlmişdir. Bundan əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, elm və təhsilin innovasiyaya təsirinin danılmaz olduğu və bu müəssisələrinin keyfiyyətinin artımı da qarşılıqlı əlaqə səbəbilə indeksə təsir etdiyi aşıkardır.

Şirkətlərin Təhlil və inkişafa vəsait ayırma həcmi (3) haqqında Təhlil zamanı məlum olur ki, 38-ci sıradan 30-a yüksəlmə baş vermişdir. Buradan da aydın olur ki, şirkətlər bazara birbaşa giriş etməzdən əvvəl artıq Təhlillərə və şirkətdaxili və xarici inkişafa vəsait ayırır.

Universitet-sənayələrin Təhlil və inkişaf üçün əməkdaşlığı (4) sıralamada 54-cü yerdən 34-ə irəliləmə baş vermişdir. Bu artıma misal olaraq, universitetlərdə sənaye ilə bağlı praktikaların təşkil olunmasını göstərmək olar.

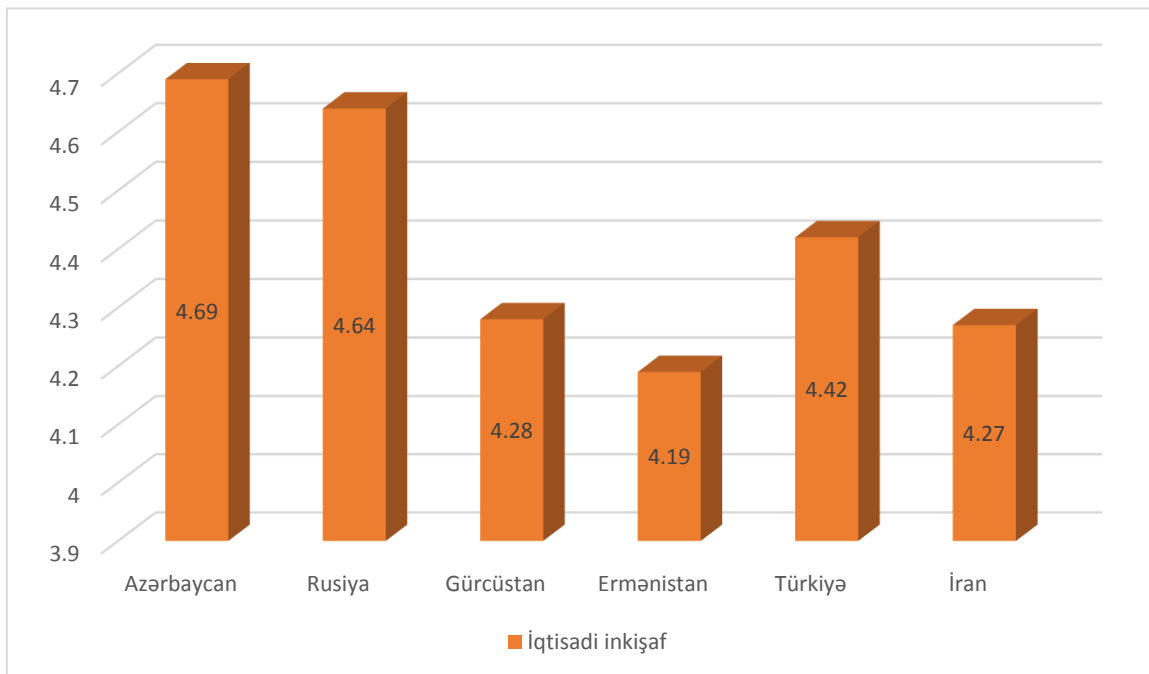
Dövlətin müəssisələri yeni texnoloji avadanlıqlarla təmin etməsi (5) sıralamada stabil olaraq 14-cü sırada yer almışdır.

Alimlər və mühəndislərin yararlılığı (6) sıralamada 41-ci yerdən 14-ə yüksələrək bir daha ölkədəki mütəxəssislərin sayında kəskin artıma işarə verir.

PCT patent müraciətləri (7) sıralamada 80-ci sıradan 79-a keçid etsə də, ümumilikdə vəziyyətin normal olmadığı və müqayisəli şəkildə baxdıqda bir çox ölkədən geri qaldığımız görünür.

Ümumi ölkədaxili bəzi faktorlara göz atdıqdan sonra, indi isə respublikaya qonşu ölkələrlə (2017-2018) müqayisəli şəkildə analiz aparaq.

Qrafik 6. Həmsərhəd ölkələr arasında son illər üzrə indeksə görə müqayisə

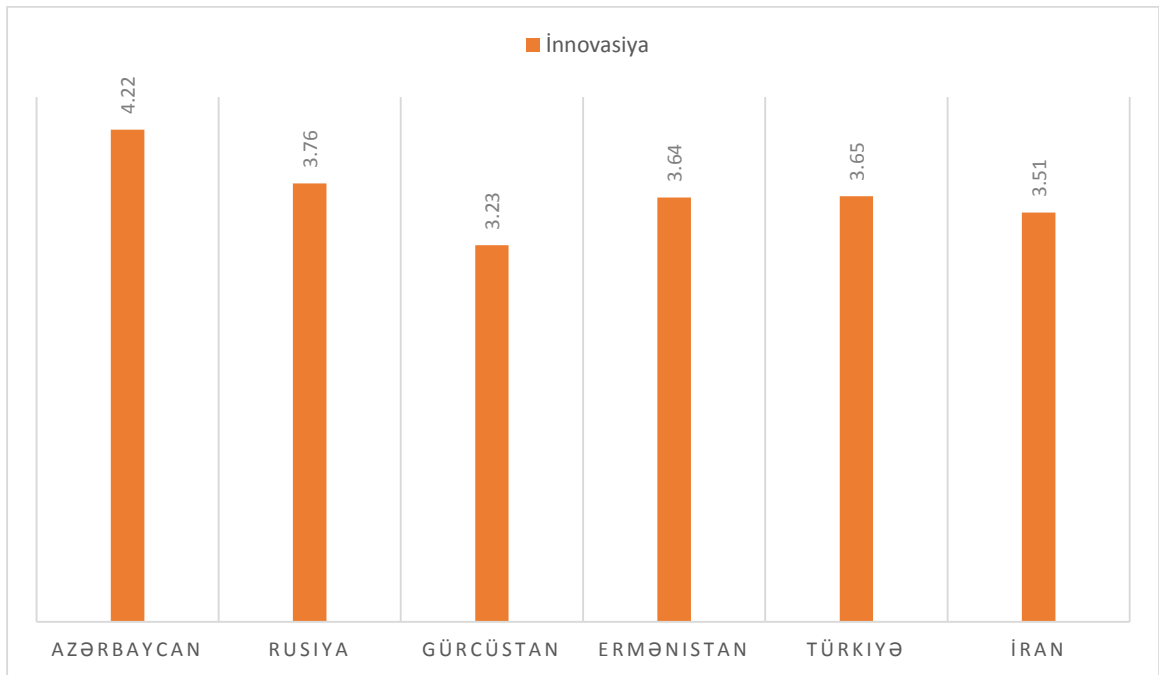
Azərbaycan, Rusiya, Gürcüstan, Ermənistan, Türkiyə və İran son ildə 137 uzunmüddətli inkişafa malik iqtisadiyyat içərisində rəqabətqabiliyyəti və iqtisadi inkişafına görə bu şəkildə yer alır.

Müvafiq olaraq qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan 35, Rusiya 38, Gürcüstan 67, Ermənistan 73, Türkiyə 53, İran isə 69-cu sırada yer almışdır.

(Qeyd: Hesabatda ilk onluq sıra ilə İsveçrə, ABŞ, Sinqapur, Hollandiya, Almaniya, Honk Konq, İsveç, Böyük Britaniya, Yaponiya, Finlandiya yer alır.)

Müqayisəni sırf innovasiya və innovasiya sonrası inkişaf üzərində aparıldıqda sıralamada Azərbaycan 33, Rusiya 57, Gürcüstan 112, Ermənistan 67, Türkiyə 66, İran isə 81 -ci sırada yer almışdır.

Qrafik 7. Həmsərhəd ölkələrlə innovasiya sahəsindəki göstəricilərə görə müqayisə

İllik hesabatda və onun nəticələrinə əsaslanaraq demək olar ki, Azərbaycan qonşu ölkələri bütün nəticələri ilə geridə qoyur. Regional rəqabət qabiliyyətlilik fərqləri olduqca yüksək olmağına baxmayaraq, bölgədə ən yaxşı çıxış edən ölkələr Azərbaycan

və Rusiya Federasiyasıdır. Neft qiymətlərindəki azalma iqtisadi mühitə təsir etməsinə baxmayaraq, hər iki iqtisadiyyat daha yaxşı və geniş yayılmış, təhsil və biznes mühitini yaxşılaşdırmaq və malların bazarının səmərəliliyinə dair islahatlar nəticəsində öz fəaliyyətlərini qismən yaxşılaşdırmışdılar. Korrupsiyanın azaldılmasında da bir az irəliləyiş qət edilmişdir. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, hər iki ölkənin biznesində ən böyük problemin yaşandığı sahələrdən biri də budur.

Regional geosiyasət qeyri-müəyyənliyə, qeyri-sabitliyə və təhlükəsizlik anlayışının azalmasına səbəb olur. Qlobal rəqabət qabiliyyət indeksində "institutlar" başlığı altında göstərilən göstəricilərin izləri var. Dağlıq Qarabağdakı Azərbaycan – Ermənistan münaqişələri, miqrasiya təzyiqləri (Suriyalı köçkünlərin 56%-nin Türkiyədə qeydiyyatdan keçməsi faktı), Ukraynada hələ də həll edilməmiş vəziyyət və Rusiya Federasiyasının maliyyə sektoruna qarşı tətbiq olunan sanksiyalar maliyyə sektorunun regional stresini artırmışdır ki, bunu da daha ön sıralarda olmamağın səbəbi kimi göstərmək olar.

Buna baxmayaraq, regional rəqabət qabiliyyəti texnoloji hazırlıq, təhsil və təşkilat kimi digər sahələrdə də yaxşılaşmışdır. Bu onu göstərir ki, regionun ixracının 65%-i mineral yanacaq ixracının mənbələrindən ibarətdir və müxtəlif iqtisadi fəaliyyət üçün mikroiqtisadi əsaslar tələb olunur. Qafqaz regionundakı iqtisadiyya inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarla, innovasiya potensialı və texnoloji hazırlıq ilə boşluğu aradan qaldırmaq üçün inkişaflarını sürətləndirməlidir. Nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi də başqa bir prioritetdir.

Günümüzün qlobal və sıx rəqabət şəraitində biznesin mövcudluğu anlayışları başa düşmək və onları uğurla həyata keçirmək lazımdır. Strateji planlaşdırma, operatorun hazırkı vəzifəsi, hədəfi və stratejilər diqqətlə qiymətləndirilməli və bir çox texnikadan istifadə etməlidir. Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, hər bir şirkətin strategiyası, rəqabət strategiyaları həmin bu şirkətin fəaliyyətinə müsbət yöndə təsir etməkdədir.

Şirkət fəaliyyətinin ölçülməsi üçün müxtəlif tədqiqat məqsədləri üçün istifadə edilmiş bir sıra qiymətləndirmə meyarları var. Bununla yanaşı, performansın ölçülməsi həmişə müzakirə mövzusu olmuşdur, obyektiv ölçü, idarəetmə anlayışlarına əsaslanan subyektiv performans ölçmələri daha vacibdir. Halbuki qlobal rəqabət günümüzdə şirkətləri çox yönlü şəkildə düşünməyə və planlamağa məcbur edir, beləliklə firma firma fəaliyyətini ölçərkən biznes proseslərinin idarə olunmasını təmin etmək üçün tez-tez meyarlar təyin edirlər. Bu baxımdan performansın ölçülməsində həm maliyyə, həm də qeyri-maliyyə (obyektiv və subyektiv) göstəricilər istifadə olunur.

Beynəlxalq təcrübələr bunun isbatıdır ki, müəssisələrin ümumi xərclərinin orta sahəyə əsasən aşkarlanmış xərclərdən artıq ola bilməməsi onun rəqabət qabiliyyətliliyini artırır. Daha yaxşı strateji proqramla fəaliyyət göstərən müəssisənin orta sahə ilə bağlı nəticələri ilə deyil də, ən yuxarı rəqabət qabiliyyətliliyə sahib müəssisə göstəriciləri ilə qarşılaşdıraraq öz məsrəflərinin başqa mənbələrini ortaya çıxarır və öz strategiyasında müəyyən qədər dəyişikliklər edirlər. Professor M.Ə.Axundova görə, müəssisə o zaman rəqabətqabiliyyətliliyi güclü sayılır ki, o rəqib müəssisələrin təsir gücündən özünü qoruya bilsin və müştəriləri özünə çəkmə seçiminə malik olsun. İqtisadçı mütəxəssislərin təşəbbüsü ilə rəqabət qabiliyyətli strategiyanın aşağıdakı 5 sinifə bölünmüşdür: (9, s.123)

1. Daha az xərclə qazanılan liderlik;
2. Xarakteristikalar görə fərqləndirilmək;
3. Ən düzgün qiymət seçilməsi;
4. Fəaliyyətin az məsrəfli sahəyə istiqamətlənərək bazarın aşağı qiymətli məhsul hissəsinə sahib olmağa həsr edilməsi;
5. Fəaliyyətini individual məhsul istehsalı ilə bazarın fərdi hissəsinin tutulmasına həsr etmək strategiyası.

2.2 İnnovasiya layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri

2.2.1 Effektiv innovasiya layihələrin tətbiqinin stimullaşdırılması mexanizminə sistemli yanaşma

İnnovasiya tək bir mərhələ ilə iləriləyən fəaliyyət deyil; əksinə, bütün təşkilati imkanları tutmaq və bazar payını artıracaq daxili və xarici amillərə təsir edən davamlı bir fəaliyyətdir. Buna görə yenilikləri və innovasiyanı stimullaşdıran və idarə edən bir sistem quran şirkətlər məhsullarını və xidmətlərini üstün xüsusiyyətlərlə inkişaf, istehsal və satma şansına malikdir.

İnnovasiyalarda istifadə edilən əsas sözlərim "dəyişiklik" və "yenilik" olduğundan, bu nöqtədə ən əhəmiyyətli problem dəyişikliyi idarə etməkdir. Dəyişiklik idarəetməsinin əsas komponentləri insan, biznes prosesləri və texnologiyadır. Buradakı müvəffəqiyyət, innovasiya fəaliyyətinin şirkətin korporativ strategiyası ilə birləşdirildiyinə bağlıdır.

İnnovasiyanı müvəffəqiyyətlə idarə edən şirkətlər liderliyə və risk alma imkanlarına malikdirlər. Şirkətdə çalışan hər kəsə ən yüksək səviyyədə məsuliyyət verilir: hər səviyyədə işləyənlər böyük məsuliyyətlə yeni rol oynayır; qruplar bir-birinə məhdud münasibətləri olan qruplar deyil, əməkdaşlıq üçün bir araya gəlirlər; daha məhsuldar və daha səmərəli bir mühit yaradırlar.

İnnovasiyanı uğurla idarə etmək üçün:

- Müəssisəniz xüsusi biliklərə, təcrübəyə və onları istifadə etmək qabiliyyətinə sahib işçilərə malik olmalıdır.

- Korporativ strategiyanızın ən vacib hissəsi yenilik strategiyanız olmalıdır. Bu strategiyanın məqsədləri başında şirkət haqqında xüsusi məlumatların toplanması vacibdir.

- İnnovasiya strategiyanız sizi sürətlə dəyişən kompleks mühitlə başa çıxmağın bir yolunu təmin etmək üçün formalaşdırılmalıdır, və bu, sizdə mövcud və

gözlənilən inkişafı texnologiya, təhdidlər və bazar tələblərinə qiymətləndirməyə imkan yaradır.

- Daxili strukturlar və proseslər potensial ziddiyyətli tələbləri tarazlaşdırmalıdır. Burada məqsədiniz texnoloji sahələrdə, biznes funksiyalarında və məhsul qruplarında xüsusi məlumatların müəyyən edilməsi və inkişaf etdirilməsi və bu informasiyanı texnoloji sahələrdə, biznes funksiyaları və məhsul qruplarında istifadə etməlidir.

İnnovasiya prosesinin müxtəlif mərhələlərində qarşılaşılan müxtəlif problemlər innovasiya idarəçiliyində əsas rol oynayır. İnformasiya sektorunda fəaliyyət göstərən bir şirkət üçün:

- Tədqiqatın aparılması prosesində innovasiya ideyasını inkişaf etdirmək: Mövcud olan yeni texnologiyalar yaxşı tanınır; yaradıcılığı təşviq etmək; tələblərin dəqiq müəyyənləşdirilməsi; güclü ünsiyyət kanallarının yaradılması və şəbəkə strukturlarının istifadəsi; yeni fikirlərin tətbiq olunmasını təşviq etmək; ümidverici vədlər seçilməlidir.

- İnkişaf və sınaq mərhələləri zamanı: Layihələr yaxşı müəyyənləşdirilmiş və strukturlaşdırılmışdır; müştərilərin kimləri və onların ehtiyacları olan aydın və hərtərəfli tərifləri; istifadə olunacaq texnologiyaların üstünlüyü; keyfiyyət, xərc və sürət faktorlarının yaxşı təhlili; çox yaxşı koordinasiyalı layihə işləri; resursların idarə edilməsi, planlaşdırma, nəzarət, əlaqə və liderlik uğurla yerinə yetirilməlidir.

- Tətbiq və istehsal mərhələləri: Yeni məhsula uyğun proseslərin müəyyən edilməsi və tətbiqi və insan resurslarının keyfiyyəti, etibarlılığı və xərclərin idarə edilməsi təmin edilməlidir.

- Ticarət mərhələsində marketinq, reklam, satış, qiymət, satış sonrası xidmət və rəqiblərin monitorinqi əhəmiyyət qazanır. (18; 52)

İnnovasiyadan istifadə edərək əldə edilmiş uğurların davamlılığını təmin etmək yolu yenilikləri institusional mədəniyyətə uyğunlaşdırmaqdır. Bir dəfə böyük uğur qazanmış layihə qrupları və ya müəssisələr həmişəlik rəqabət üstünlüyü təmin etmir. Yenilənib bərpa olunmayan qruplar, dəyişən texnologiya, bazar şərtləri, regional siyasət, müştəri tendensiyaları, təchizat zəncirinin strukturunda dəyişikliklər kimi bir çox amillər səbəbilə rəqabət yarışından uzaq qalma riski ilə qarşılaşır. Buna görə, layihə idarəetmə mexanizmləri, eləcə də belə qruplara üzv olan firmalar / qurumlar innovasiyanı dəstəkləmək üçün özünün korporativ mədəniyyətini formalaşdıracaq qədər innovativ olmalıdırlar. (21, s 60)

Bir əməkdaşlıq olmadığı yerlərdə yenilik haqqında danışmaq mümkün deyil.

Yenilikləri idarə etmək üçün dünyanın sürətlə inkişaf edən şirkətlərinin strategiyaları haqqında aparılan Təhlillər yalnız daxili dinamiklərlə həyata keçirilən layihələrin müvəffəqiyyətsizliklə nəticələnmək ehtimalının yüksək olduğunu ortaya qoymaqladır. Hər bir layihə müxtəlif əməkdaşlıq və şəbəkə idarəetməsini tələb edə bilər. Buna görə layihə meneceri əməkdaşlıq şəbəkələrinin inkişafında fəal iştirak etməlidir və layihə üzvləri və sektorda dəyişiklikləri nəzərdə tutaraq, layihə üçün zəruri əlaqələri hazırlamalıdır. Açıq İnnovasiya Paradiqma yazıçısı Henry Chesbrough deyir: "Dünyanın bütün ağıllı insanları sizin üçün işləmir. Ən yaxşı şey onları tapmaq, əlaqələr qurmaq və inkişaf edə biləcəyimiz şeylərə baxmaqdır."

Dəyərin yaradılması, dəyəri qənaət edən, innovasiya layihələrinə müsbət qatqı daha radikal dəyişiklikləri imzalayan kümelenmə komanda üzvlərinin görünməsi motivasiya mükafat sistemləri digər komanda üzvləri üçün inkişaf etdirilməlidir və dəstəklənməlidir. Klaster meneceri üçün böyük miqyaslı firmaların uğurlu tətbiqləri də nümunə ola bilər.

İnnovasiya layihələrinə müsbət təsir bağışlayan, dəyər yaradıcı, xərc azaldıcı yada çox daha köklü dəyişikliklərə imza atan layihə qrupu üzvlərinin görünüş sahələri dəstəklənməlidir və digər komanda üzvləri üçün motivasiya edici mükafatlandırma

sistemləri inkişaf etdirilməlidir. Bu mövzuda böyük miqyaslı firmaların müvəffəqiyyətli tətbiqləri qrupların idarəçisi üçün də nümunə alına bilər.

Bir çox uğur qazanan şirkətlər, eləcə də bunlardan biri olan məşhur Arçelik şirkəti , hər il bir günün icrasını təşkil edərək, uğurlu innovasiya qrupları və işçiləri mükafatlandırır. Bu fəaliyyət yüksək səviyyəli yüksək səviyyəli menecerlərin və ictimailəşmənin iştirakı ilə təmin edilən rəsmi strukturda həyata keçirilir. Bu ənənəvi fəaliyyət digər işçilərin innovasiya layihələrinə qatqı təmin etməyə stimullaşdırır.

Avstraliya Hökuməti Sənaye İnnovasiya, Elm və Təhlil Vahidi 2011-ci ildə ictimai müəssisələrdə yeniliklərə mane törədən amillər haqqında bir Təhlil aparmışdır. Bu Təhlilə görə (23, s.18):

- Dəyişmənin qarşısını almaq və müqavimətin dayandırılması
- Bürokratik mədəniyyət
- Resurs məhdudiyyətləri
- Stimul olmaması
- Bazarın qeyri-müəyyənliyi
- Texniki maneələr
- Üst rəhbərliyin kifayət qədər dəstəyinin olmaması sözügedən səbəblərə aiddir.

İçlərində Azərbaycanın da olduğu, inkişaf etməkdə olan ölkələrin dövlət təşkilatlarında verilən təyinatlar bəzən ideoloji meyllərə əsasən hazırlana bilər. Bu səbəbdən, yenilikçi bir baxımdan əhəmiyyətli vəzifələrində bu işə və innovativliyə uzaq şəxslərin təyin edilməsi dövlətdə innovasiya üçün ən böyük təhlükədir. Siyasi qüvvəni, dövlətin əhəmiyyətli heyətini dəyişdirərək innovativlikdən uzaq fərqli şəxslərin onu idarə etməsi həll edilə biləcək bir çox yenilikçi işin sona çatmasından əvvəl həyata keçirilən işin davamlılığına mənfi təsir göstərir və sona çatır və ya dayanır. Bununla

yanaşı, siyasətçilərin seçilmiş layihələrini ümumiyyətlə ümumi və yerli seçkilər əvvəlinə bərabər gətirməsi və nəticələri bir an əvvəl görmə arzuları, zaman alan innovativ planlamalara olması lazım olan dəyəri verməmələrinə gətirib çıxarmaqdadır. (16, s. 18-19)

Cəmiyyətdə innovasiyaya aparan, onu asanlaşdırdıran və stimullaşdıran amillər:

- Problemlərin həlli: Dövlət müəssisələrində bir çox yeniliklərin formalaşması demoqrafik amillər, yaşlanma cəmiyyəti, ailə bütövlüyünün təmin edilməməsi, sosial problemlər kimi müəyyən problemləri həll etmək, eləcə də bir çox sahələrdə effektiv və faydalı həllər təmin edə bilər.

İnnovativ düşüncə bir prosesin və ya xidmətin inkişafı ilə məhdudlaşdıra bilər. İnnovasiya yolunu seçərkən tez və effektiv bir ümumi məqsəd yaratmaq üçün xüsusi bir problemin əlaməti ola bilməz.

- Siyasi təzyiq: Dövlət müəssisələrində strateji dəyişikliklər də təsirli bir siyasi qərarla şaquli istiqamətdə baş verə bilər. Bu ideoloji bir şəkildə meydana gələ biləcəyi kimi cəmiyyətə istiqamətli bir təzyiq ünsürünün meydana gəlməsi səbəbiylə də yarana bilər. Siyasi olaraq formalaşan bir problemin həllində xüsusi resursların ayrılma seçkiləyə tabe tutulması lazımdır. Bu, "dəyər sistemində" fundamental dəyişikliklərə ehtiyac olduğunu bildirir. İndiki vaxtda qlobalizmin təsiriylə dövlət müəssisələrində qarşılaşılan "bazaristiqamətli" yönümləri ortaya çıxardığı problemlər bu vəziyyətə nümunə olaraq göstərilə bilər.

- Nəzarət / Təftiş: Vaxt keçdikdən sonra dövlət müəssisələri güclü nəzarət mexanizmləri yaratdılar. Bu yoxlamalardan tələb olunan problemlərin ortaya çıxarılmasıyla birlikdə təşkilati yaddaşın da bir vasitəsi ola bilməsidir. Yoxlamaya dair tətbiqlər isə innovasiya adına bir maneə təşkil edə biləcəyi kimi müddəti tezləşdirə də bilər.

- İnnovasiya üçün mexanizmlərin dəstəklənməsi: yeniliklərin təşviqi və həyata keçirilməsi üçün ideal resursların ayrılması. Təşkilat daxilində yenilik sahəsində maarifləndirmə, problemlərlə mübarizə aparmaq üçün təlimlər və innovasiyalar üçün təlimlərə qatılmağa imkan verəcək dinamika yeniliklərin davamlılığına kömək edə biləcək fəaliyyətlər bu dəstəklənmənin bir parçası ola bilər.

- İnnovasiya bacarığı: Dövlət qurumlarında tapılan təcrübə, yaradıcılıq və problem həlli qabiliyyətlərini bilən idarəçilər və liderlərin təliminə əlavə olaraq, bu sahədə bacarıqların inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır.

- Rəqabətçilik: Hədəflənən performans və inkişaf edən rəqabət mühiti ictimai qurumlarda yenilikləri təşviq edə bilər

- Texnoloji amillər: Texnologiya istifadə edilən innovasiya mühiti gələcək yeniliklərin stimullaşdırılmasına xüsusi rol oynayır

- QHT və özəl şirkətlər: Effektiv və xüsusi işləmə üsulları olan strukturlar, güclü kadr və yaradıcılığa malik ictimai sektor digər adı ilə "üçüncü sektor" yenilikləri təşviq edə bilər. Xüsusi sektorda istifadə edilən texnologiya təklif olunan keyfiyyətli məhsul və xidmətlərlə innovasiya sahəsində ictimai təşkilatların inkişafını dəstəkləyə bilər. 1990-cı illərdə, özəl sektorun təcrübələrinə və ictimaiyyətin yeni inkişaflarına nümunə göstərmək üçün tətbiq olunan təzyiqlər, yeniliklərin ictimaiyyətdən uzaq "özəlləşdirilməsinə" gətirib çıxardı. Lakin özəlləşdirmənin effektiv və qəti bir həll olduğunu söyləmək səhvdir. Bu fərqli fərdiləşmə modellərinin ortaya çıxmasına gətirib çıxardı. Hökumət, özəl sektor və qeyri-hökumət təşkilatları arasındakı sərhədlər bulanıqlaşmışdır və onlar QHT-lərin və özəl sektorun mandatına daxildirlər.

Bütün bu faktorlardan əlavə qeyd etmək lazımdır ki, cəmiyyəti isə innovasiya mövzusunun çətinləşdirən bir digər təsir də siyasi hadisələrdir. Kommunist ölkələrdəki rejim dəyişikliyi sonrasında Qərbi dünyasına uyğunlaşma prosesinin yaşanaraq cəmiyyətin hər sahəsində innovasiyaya yönəldilməsinin vacibliyi yaranan siyasi təsire

bir nümunədir. Bununla bərabər hər nə qədər çox mənfi bir vəziyyət olsa da müharibələr hərbi sahədəki güclü innovasiyalarda katalizator rolunda olmuşdur. Demokratiyanın tətbiq olunduğu ölkələrdə ən yenilikçi dövrlər rəqabət üstünlüyü qazanmaq üçün tərəflərin son dərəcə yaradıcı və yenilikçi olduğu seçki prosesidir. Eyni zamanda, beynəlxalq standartlara və müqavilələrə uyğunluğunun təmin edilməsi üçün atılan addımlar ictimai sektorda ictimaiyyətin ehtiyac və gözləntilərinə cavab verən yeniliklərə gətirib çıxarır.

İnnovasiyaların şirkətlər baxımından zəruriliyinə paralel olaraq, innovasiya firmasının dəyəri də gün keçdikcə artmaqda davam edir. Bu inkişaf ilə şirkətlər, xərcləri azaldacaq və innovasiya idarəçiliyində səmərəliliyi artıracaq yeni modellər axtarırlar. Bu baxımdan ən effektiv həllər açıq innovasiya model və ümumi R & D (research and development) olaraq ortaya çıxmışdır.

İnnovasiya özü özlüyündə 2 yerə bölünür: açıq və qapalı.

Ənənəvi innovasiya yanaşması qapalı innovasiya modeli kimi tanınır və bu yanaşmaya əsasən, innovasiya ideyaları daxili resurslarla inkişaf edir. Ancaq fikirlərin bir çoxu mövcud struktur ilə həyata keçirilə bilməz və ya R&D prosesinin davam etdirilməməsi səbəbindən itirilir.

Açıq innovasiya sistemini yaxşı istifadə edən şirkətlər arasında, Danimarkada fəaliyyət göstərən LEGO Group işi həm dövlət qurumları, həm də şirkətlər üçün çox ruhlandırıcıdır. LEGO Group, maliyyə problemlərinə və 1998-2003-cü illərdə işdən kənar olmayan fikirlərin istifadəsinə və yenilikçi məhsulların inkişafının xarici mənbələrini effektiv qiymətləndirməyə imkan verməyə borcludur. Bu model ilə 2008-ci ildə LEGO 38% artım əldə etdi. Bu prosesdə sistemin inkişafı son istifadəçi ideyalarını daxili innovasiya tədqiqatlarına uyğunlaşdıraraq, daha asan və sistemli hala gətirmək üçün xüsusilə faydalı olmuşdur.

LEGO tərəfindən inkişaf etdirilən LEGO Ambassador - Lego Elçiləri sistemi ilə dünyanın hər yerindən 40 Elçi LEGO istifadəçisi-pərəstişkarı məhsul inkişaf fikirlərini firmaya iletebilmiş, bu fikirlər birbaşa ar-ge və dizayn hissəsiylə tətbiqə keçirilmişdir. Bu layihələr arasında LEGO Mindstorm kimi çox uğurlu innovasiya layihələri var.

Açıq və qapalı innovasiya anlayışları ilk dəfə California-Berkeley Universitetinin Açıq İnnovasiya Mərkəzinin icraçı direktoru, professor Henri Chesbrough tərəfindən istifadə edilmişdir. Konsepsiya istifadəçi yenilik, toplu yenilik və sair kimi anlayışlarla əlaqəli olmasına baxmayaraq, fərqlər də vardır.

Açıq innovasiyanın əsas ideyası, məlumatların çox ümumi bir tranzit vasitəsi olduğu günümüz dünyasında, şirkətlər öz ixtiraları və proseslərini almamalı və digər şirkətlərin ixtiraları və proseslərini yalnız öz Təhlillərinə məhdudlaşdırılmasından deyil, lisenziyalaşdırmalıdırlar. Həmçinin onun iş sahəsi üçün yaradılan ixtiraları, lakin şirkətin hüduqlarından kənarında istifadə etməmək lazımdır. Bunlara lisenziyalaşdırma və tərəfdaşlıq kimi alternativlər daxildir. Digər tərəfdən, qapalı yenilik anlayışımız bir firmanın sərhədləri içərisində olan məlumatların sərhədləri içində qaldığını və firma sərhədləri xaricində meydana gələn məlumatların istifadə edilmədiyini ifadə edir.

Aşağıdakı cədvəldə bu strukturların prinsipləri əsasında müqayisə edilir, bu da ənənəvi (qapalı) yeniliklər və açıq yeniliklər arasındakı fundamental fərqləri göstərir. Beləliklə biz bu iki innovasiya prinsipləri vasitəsilə həmçinin şirkətlərin istifadə etdiyi və ya istifadə etməli olduğu prinsipləri analiz edərək, aydınlaşdırma bilərik.

Sxem 2. İnnovasiya növlərinin prinsipləri

Qapalı innovasiya prinsipləri	Açıq innovasiya prinsipləri
Şirkətimiz ən istedadlı insanlar ilə işləyir	Bütün istedadlı insanlar şirkətimizdə işləmir. Bizim şirkətimiz xaricində istedadlı işçi qüvvələrimizlə işləmək məcburiyyətindəyik

R&D dən gəlir əldə etmək üçün ixtira etmək, inkişaf etdirmək və özümüzlə xərcləmək məcburiyyətindəyik	Şirkətdən kənar R&D əhəmiyyətli bir dəyərə malikdir; dünyada hazırlanmış, xarici dəyərdən istifadə etməlidir
Firmamız, yaratdığı yenilikçi dəyəri bazara ilk təqdim edən firma olmalıdır	Bazarda ilk olmağından daha vacib bir yaxşı iş modeli inkişaf edir
Sənayedə ən yaxşı və ən bilik istehsal edən şirkət olur	Daxildə və xaricindəki ən yaxşı fikirləri istifadə edə bildiyimiz zaman şirkətimiz gəlirli olacaq
Yenilik proseslərimizi yoxlamağa məcburuq. Buna görə rəqiblərimiz fikirlərimizdən faydalana bilməz	Yenilik proseslərimizdə digər şirkətlərdən / şirkətlərdən faydalanaraq etməliyik; Eyni zamanda, iş modelimizi yaxşılaşdırmağı planlaşdırırıqsa, biz şirkətlərin / şirkətlərin intellektual mülkiyyət hüquqlarını əldə etməyimiz vacibdir.

Ümumilikdə, R&D və açıq innovasiya modelləri üçün mükəmməl bir infrastruktur təmin edilir, çünki onlar daxili və qeyri-kommersiyalaşdırılmış informasiya və kommunikasiya şəbəkələrini institutionallaşdıran və sürətlə inkişaf edən strukturlardır.

2.2.2 Layihələrin idarə edilməsində informasiya resursunun istifadə mexanizminin təkmilləşdirilməsi

Qlobal bazarların genişlənməsi və bu bazarların həcmnin artması kiçik və orta müəssisələr üçün, eləcə də müəssisələr üçün əhəmiyyətli imkanlar təklif edir. Bu imkanlar indi kütləvi istehsaldan yaranan sadə, fərqli, yüksək keyfiyyətli, aşağı qiymətli xərclərin üstünlüklərinə əsaslanan və müştəri gözləntilərinə və ehtiyaclarına cavab verən bir istehsal konsepsiyasının yaradılmasına gətirib çıxarır.

Müştərilərin gözləntiləri və ehtiyaclarını qarşılamaq üçün imkanları çatdırılma fəaliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir və bu potensialı artıran müəssisələr daim inkişaf edir və böyüyür. Tədqiqatçılar yüksək performans qurğularının aşağıdakı xüsusiyyətlərə sahib olduğunu təsbit etdilər (24, s 10) :

- Biznesin özünü təmin etməsini (istedad, bilik, münasibət və bilik) inkişaf etdirən və dəstəkləyən ümumi dəyərlər və təcrübələrlə güclüdürlər. Bu ümumi dəyərlər müştəri məmnuniyyətini artırmağı hədəfləyir.

- Fəal şəkildə biznesin özünəməxsusluğundan, əsas məqsədlərindən asılıdır.

- İşin uğuru və inkişafında güclü olan güclü liderlər var.

Əslində müvəffəqiyyətli müəssisələrin bu əsas və müəyyən xüsusiyyətləri öz müqəddəratını strateji istifadəsi deməkdir. Muxtariyyətdən istifadə kiçik və orta müəssisələr baxımından qiymətləndirildikdə, bu, çevik ekspertizaya gətirib çıxaran strateji bir xüsusiyyətdir. Yüksək və aşağı səviyyəli müəssisələr arasında əsas fərq bu strateji yanaşmalar arasındakı fərkdir. Kiçik və çox məqsədli avadanlıqların təmin edilməsində, eləcə də böyük firmaların göstərdiyi təcrübədə kiçik və orta müəssisələrin çevikliyinin ən əhəmiyyətli nəticəsi, istehsal xəttində strateji perspektivin əks olunmasıdır. Müəssisələr baxımından strateji baxımdan, perspektiv çox yüksəkdir

Kiçik və orta müəssisələrin rəqabət mühitində irəlilədikləri təqdirdə, ən yaxşı şəkildə idarə olunmalı və yeni məhsullar və yeni proseslər onların strukturlarına əlavə edilməlidir. İqtisadiyyata təklif olunan ən yaxşı faydalar kiçik və orta müəssisələrin yenilik və məşğulluğa verdiyi faydadır. Kiçik və orta müəssisələrin sahibkarlıq xüsusiyyətləri və sahibləri yenilikçilik və böyüməyə təcil qazandırır. Bu müəssisələrdə firma sahibi də menecerdir. Kiçik və orta sahibkarlıq idarəetmə mədəniyyətləri vasitəsilə güclü iqtisadi inkişafa nail ola bilər. Bunları, çevik amillərlə əlaqəli bazarlara diqqət yetirərək, yeniliklər və yeni texnologiyalara keçid etməklə edə

bilərik. Bunu etmək üçün onlar maliyyələşdirmə, donanma, tikinti, materiallar, iş və daha çox resurslara ehtiyac duyur.

Ölkəmizdə kiçik və orta müəssisələrin innovasiya fəaliyyətlərinə dair tədqiqatlar, idarəetmə menecerləri "innovasiya fəaliyyətlərinin böyük müəssisələrə uyğun olması və kiçik, orta müəssisələr üçün çox xeyli ola bilər" fikirini almışdır. Bununla belə, ABŞ və AB-də ən yenilikçi və müxtəlif məhsullar və xidmətlər kiçik və orta müəssisələrdən yararır. İnnovasiya fəaliyyəti onlarla rəqabət qabiliyyətini, orijinallığını, fərqlənməsini və inkişafını təmin edir.

Böyük müəssisələr tez-tez müəyyən bir məhsulu inkişaf etdirmək üçün kiçik bir işdən üç də on dəfə artıq sərf etməli və bu, öz növbəsində kiçik müəssisələrin yeniləşdirilməsinin vacibliyini artırır və onlar öz üzərinə götürdükləri bütün xərcləmə vahidlərinə daha çox nəticə əldə edirlər.

Daha əvvəl qeyd olunub ki, artıq şirkətlərdə innovasiya meyli mövcuddur və kiçik və orta müəssisələr həyatlarını davam etdirmək üçün innovasiya axtarışına daxil olurlar. Bu yenilik axtarışdan çıxmanın ətraf mühit faktorudur. Ətraf mühit faktorları yeniliklərin təşkilati ehtiyaclarını daxili və xarici olaraq ayırdığımız əsasdır. Ümumiyyətlə, biz iki növ sistem barədə danışa bilərik; açıq və qapalı sistemlər. Açıq sistem girişləri sistemdən alır, onları qoyur və nəticələrini verir. Qapalı sistemlərdə sistem tamamilə öz içində fəaliyyət göstərir, ətrafından giriş və ya çıxış almaz. Bütün sistemlərin çevrəsi və həddi var. Sistem bu mühitdə olan hissələrdən və bu hissələr arasındakı əlaqədən ibarətdir.

İnnovasiya üzrə ölkələr üçün əsas olan Oslo Nizamnaməsi yeniliklərin müxtəlif amillərə mane ola biləcəyini və yenilik fəaliyyətinə başlamamaq üçün səbəb ola biləcəyini söyləyir. Bu maneələr yüksək xərclər və qeyri-kafi tələbat kimi iqtisadi amillər, ixtisaslı kadrların və məlumatların olmaması kimi müəssisələrin amillərinin faktları, qaydalar və vergi qaydaları kimi hüquqi faktorlar kimi müəyyən edilir. Ayrıca

kiçik və orta müəssisələrin maliyyə çatışmazlığının, yeniliyə edilən investisiyaların qarşısında əhəmiyyətli bir maneə olaraq görüldüyü bildirilmişdir.

Oslo Nizamnaməsinə görə, yeniliklərin qarşısına çıxan maneələr onların sürətini dayandırmayıb yavaşlatsa belə, yeniliklərə mane olan maneələrin kateqoriyasında qiymətləndirilməlidir. Kiçik və orta müəssisələr, yenilikçi fəaliyyətə başlamaq üçün lazım olan ixtisaslı heyətə sahib ola bilməyəcəyini və ya işçi bazarında uyğun işçilərin olmaması səbəbindən yenilik fəaliyyətlərini yavaşlatabileceğini söylədilər.

Oslo Nizamnaməsinə görə kiçik və orta müəssisələrdə yeniliklərin planlanmasında və ümumiyyətlə qarşılaşa biləcəyi problemlər bu şəkildə sıralanmışdır: (25, s. 59)

Maliyyə faktorları:

- Həddindən artıq risk algısı
- Çox yüksək qiymət
- Daxili müəssisə fondlarının olmaması
- Xarici mənbələrdən maliyyə vəsaitinin olmaması

Bilgi faktorları:

- Yenilik qabiliyyətinin mümkün olmaması
- Müəssisədə ixtisaslı kadrların olmaması
- Əmək bazarında ixtisaslı kadrların olmaması
- Bazar biliklərinin olmaması
- Xarici xidmətlərin mövcudluğunda qüsurlar
- Məhsul və proses inkişafı üçün kooperativ ortaqları tapmaqda çətinliklər
- Marketing tərəfdaşlarını tapmaqda çətinliklər
- Dəyişikliklərə münasibət
- Menecerlərin dəyişdirməyə münasibəti
- Müəssisənin idarəetmə strukturu
- İstehsalat şəraitinə görə kadr yenilik fəaliyyətinə istiqamətləndirilməsi

qeyri-mümkünlüyü

Bazar faktorları:

- Yenilikçi mallara və xidmətlərə olan tələbat
- Qurulan müəssisələrin təzyiqi altında potensial bazar

İnstitusional amillər

- İnfrastrukturun olmaması
- Mülkiyyət hüquqlarının zəifliyi
- Qanunvericilik, qaydalar, standartlar, vergilər

İnnovasiya etməyin digər səbəbləri

- Əvvəlki innovasiya fəaliyyətlərinə görə yenilik etmək lazım deyil
- Yeniliklərə tələbatın olmaması səbəbindən yenilik tələb olunmur.

Kiçik və orta müəssisələrdə innovasiya edilməsində problem yaradacaq faktorlar iki yerə bölünür: Daxili və Xarici faktorlar

Daxili faktorlara aiddir:

İnnovasiya üçün qeyri-adekvat maliyyələşdirmə: Müəssisələr təşkilatları üçün ilham mənbələrinə ehtiyac duyur. İnnovasiya üçün qeyri-kafi maliyyələşdirmə deməkdir ki, təşkilat kapital baxımından innovasiya üçün maliyyə vəsaitlərini ayıra bilmir.

Tədqiqatın və inkişafın olmaması: R and D, elmi və texnologiyayı inkişaf etdirmək və ya yeni məlumatlar, məhsul və alətləri mövcud məlumatlarla təmin etmək, yeni sistemlər, proseslər və xidmətlər yaratmaq, ya da mövcud olanları inkişaf etdirmək üçün müntəzəm olaraq çalışırlar.

İşçilərə yetərincə təlim edilməməsi: yenilikçilik üçün lazımi təlim və məlumatın işləməməsi deməkdir. Təşkilatdakı yüksək performans üçün musiqiçilərin hazırlanması çox vacibdir.

İşçilərin qeyri-kafi iş təcrübəsi: Yəni innovasiya üçün təcrübəli kadr yoxdur.

İş yerinin innovasiyaya olan reaksiyası: İşçilərin yeniliyinə və mövcud sistemin qorunmasına olan tələbatına və qayğısına qalır. İnsanın struktur olaraq yeniliklərə müqavimət göstərməsi. İş yerinin yeniliyinə mənfi münasibəti kifayət qədər təxminlərin olmaması və ya rəhbərliyin kifayət qədər məlumatlı olmaması ilə bağlı ola bilər.

Əvvəlki innovasiya fəaliyyətlərinə görə innovasiyaya ehtiyac olmaması: Təşkilat daha əvvəl yenilikçilik işlərinə cəlb edilmiş və daxili və ya xarici səbəblərdən ötəri innovasiya işində uğursuz ola bilər. Təşkilat qismən mənada uğur qazanmışdır, lakin arzu edilən nəticələrə nail ola bilər. Beləliklə, təşkilat yenə yeniləşdirməyə ehtiyac duymayacaq.

Qısamüddətli diqqət: İşin qısa müddətli mənfəət profilini, fəaliyyətlərini və mövcud aktivlərini saxlamaq üçün biznesin strategiyasını nəzərdə tutur. Əgər yenilik məsələdirsə, ərizə ilə vaxt yayıldı. Şirkətlərin uzunmüddətli innovasiya strategiyalarının qısa müddətə yönəldilməsinə baxmayaraq, yeni məhsulların tətbiq edilməsi, yeni proseslər, yeni marketinq üsulları və təşkilati yeniliklər çətinləşdiyini söyləmək olar.

Yetərli təşkilati struktur olmaması: Müəssisənin ölçüsünə aid problemlər və idarəetmə mənasında təşkilati strukturların yenilik fəaliyyətinə uyğun gəlməməsi. İdarə heyətinə sahib olmayan və yeni inkişafı təqib etməyən, öz səlahiyyətləri və məsuliyyətlərinin bölüşdürülməsində qeyri-müəyyənliklərə malik olan şirkətlər də yenilikçilik işində problemlər yaradır.

Bazar biliyinin çatışmazlığı: Təşkilat, yeni bir məhsul və ya xidmət inkişaf edərkən əlaqəni xarici amillərlə şərh edir. Bu əlaqələrin başında bazar bilikləri var. Təşkilat bazarın mövcud vəziyyəti və gözləntilərindən xəbərdar deyilsə, yenilik tam məqsədinə çatmır.

Nou-hau texnologiyası olmaması: Bu günün yaşı texnologiya yaşıdır və texnoloji biliklər olmadan kifayət qədər rəqabət şəraitləri əldə edilə bilməyəcəkdir. İstehsal üçün məlumatdan necə istifadə imtina edilməz bir yenilikdir.

Yeniliklərə kifayət qədər vaxt ayırmamaq: Müəssisələrin dövrü fəaliyyətlərindən kənar yeniliklərə kifayət qədər vaxt ayırmaq mümkün deyil.

İnnovasiya dəyəri baxımından yuxarı risk daşması: yenilik investisiya baxımından ilk dəfən çox riskdir. Həm işçilərin innovasiyaya uyğunlaşdırılması, həm də innovasiyanın işçilərə və mühitə uyğunlaşması böyük risk daşıyır və bu problem ola bilər. Bunlardan ən önəmlisi maliyyə xərcləridir.

İnnovasiya çox uzun bir müddətdir: İnnovasiya, təşkilat üçün müəyyən bir vaxt tələb olunur, çünki əvvəllər tətbiq olunmayıb. Ümumiyyətlə, yeniliklər sona çatmışdır, lakin onlar qısa müddətdə baş vermir.

Müəssisələrdəki yeniliklərə mane olan amillər yalnız firmaların özləri tərəfindən yaranan mənfiliklər deyil. Sahibkarlıq ilə yanaşı, kiçik və orta müəssisələr tərəfindən müdaxilə edilə bilməyən bəzi problemlər də innovasiyaya maneə törədir. Belə innovasiya problemləri qeyri-funksional innovasiya maneələri kimi də adlandırmaq mümkündür. Bunlar xarici faktorlardır ki, onlar da aşağıda sıralanmışdır:

Tədqiqat institutlarına daxil olmaq üçün maneələr: Dövlət tərəfindən dəstəklənən İqtisadi Təhlillər Elmi-Tədqiqat İnstitutu tədqiqat institutlarının nümunəsi kimi verilə bilər. Tədqiqat institutlarından dəstək almaq və ya bu institutlarla əməkdaşlıq etmək kiçik və orta müəssisələrin innovasiya tədqiqatlarında böyük önəm daşıyır. Bu yoldan, bürokratik, hüquqi, iqtisadi və s. kimi təşkilatlara girməkdə yaranan maneələr bu təşkilatların innovasiyasında təsir edən xarici faktor kimi qiymətləndirilir.

Bürokratik problemlər: yeni məhsulların inkişafı və marketinqinə bürokratik maneələrdir. Dövlətin dəstəyi və qanuni məqsədləri üçün kiçik və orta müəssisələrə gətirdiyi bürokratik maneələr innovasiyaya maneə törətdiyi və ya yeniliklərin başlanmasını əngəl yaratdığı deyilə bilər.

Birləşmələr və monopoliyalar: Demək olar ki, sənayenin bazar payı bir və ya bir neçə müəssisə tərəfindən bölüşdürülür. Vergiyə dair hüquqi şəxslər bir-birindən iqtisadi

və maliyyə baxımından müstəqil olan, lakin eyni sektorda mal və xidmətlərin istehsal edən şirkətləri rəqabəti tamamilə aradan qaldırmaq və bazarda dominant olmaq üçün bir-biri ilə başa düşmək və rəqabət aparmaq deməkdir.

Qısamüddətli dövlət siyasəti: Dövlət və sektoral əsasda tətbiq olunan qısa müddətli, günlük siyasətdir. İnnovasiya geniş tədqiqat və inkişafa əsaslanır. Uzunmüddətli inkişaflardan çox qısa müddətdə bir çox dövlətlər tərəfindən həyata keçirilən strategiyalar yenilikçilik işlərinə maneə kimi baxıla bilər.

Kreditorlara dair bank siyasəti: Kiçik və orta müəssisələrə verilmiş kreditlər bankın kredit siyasəti üçün lazımi maliyyə dəstəyini ödəməməsi və ya yenilik üçün lazım olan xüsusi kredit şərtlərini ödəmək qabiliyyətinin əksikliyi ifadə edir.

Patent və lisenziya siyasəti: Təşkilatlar yeni bir məhsul, fikir və ya üsul inkişaf etdirdikdə, ən qısa müddətdə patent, lisenziya, ticarət nişanı və istifadə hüquqlarını əldə etmək istəyirlər. Ölkəmizdə marka və patent satınalmaları orta hesabla on iki aydır. Daha uzun patent və lisenziyalaşdırma prosesləri innovasiyalara təsir edə bilər.

Rəqabətə dair dövlət siyasəti: Dövlət siyasətinin rəqabətə üstünlük verməsi innovasiyaya müsbət təsir göstərə bilməz. Buradakı ilk şey ədalətsiz rəqabətdir.

Sektorda innovasiyaya ehtiyac olmaması: sözügedən müəssisələrin yeniliklərinə içində olduqları sektorda ehtiyac duyulmaz. İstehsalın davamlılığına, bazar şəraitinə, sektoral müştəri tələbinə, sektordakı böhrana və bir çox başqa amillərə baxmayaraq, texnologiyanın gündəlik, istər qeyri-müntəzəm olub-olmamasından asılı olaraq təşkilatın hazırkı istehsalında mövcud olan innovasiyalara ehtiyac olmaya bilər.

Tapılması çətin və ya bahalı texnologiya əldə etmək: İnnovasiya üçün tələb olunan texnologiya bahalı və ya tədarükü çətinidir.

Tətbiq edilmiş vergi siyasəti: İnnovasiya fəaliyyətində baş verən maliyyə xərclərinə əlavə olaraq, hökumətin vergi siyasəti yenilikçilik fəaliyyətinə mənfi təsir göstərmişdir.

Yardımcı İstitutların olmaması: Yenilik üçün yardım və informasiya dəstəyi verən təşkilatların qeyri-kafi olduğunu bildirir.

Yeniliklərin çox asanlıqla kopyalanması: təqlid riski yüksəkdir. Müxtəlif və bahalı tədqiqat və inkişaf işləri asanlıqla ortaya çıxan yeni məhsul, bunun necə edildiyi və tikintida istifadə edilən materialların müxtəlif analitik Təhlilləri ilə izah edilə bilər. Əlavə olaraq, yeniliklərin təkrarlanması yenilik prosesində təşkilatların başlanğıc mərhələsində yenilənməni maneə törədir.

Sosial sığorta siyasəti: İnnovasiya işində yaranan maliyyə xərclərinə əlavə olaraq, hökumət tərəfindən qoyulmuş sosial sığorta siyasətinin mənfi təsiri yenilikçilik işinə mənfi təsir göstərir.

Dövlət dəstəyinin olmaması: Dövlət innovasiya sahəsinə dəstəkləyirsə də, dövlət təşkilatların bu səyi ümumiyyətlə təhsil, metod və qismən informasiya dəstəyi olduğu düşünülür. Kiçik və orta müəssisələr üçün maliyyə və texnoloji dəstəyin qeyri-kafi olduğu düşünülür.

Əmək bazarında yenilikçilik işlərinə cəlb edilmək üçün kifayət qədər heyət olmaması: demək olar ki, həm əmək qabiliyyətinin, həm də təhsilin sayı və ədədi baxımından əmək bazarında kifayət qədər heyət yoxdur.

III. FƏSİL – AZƏRBAYCANDA İNNOVASIYA LAYİHƏLƏRİNİN HAZIRLANMASI ZAMANI QARŞILAŞILAN PROBLEMLƏR

3.1 Tədqiqatın məqsədi

Hal-hazırda global dünyada şirkətlər, yaşamaq üçün rəqabət şərtlərini yerinə yetirməlidirlər. Kiçik və orta müəssisələr rəqabət şəraitində yaşamaq və məhsullarında, xidmətləri, marketinq üsullarında və zəruri hallarda yenilik yaratmaq üçün asanlıqla imitasiya edilə bilməyən özünü idarəetməni inkişaf etdirilməlidir.

Tədqiqatın əsas məqsədi kiçik və orta müəssisələrdə innovasiya tətbiqlərinə təsir edən amillərin müəyyən edilməsi və tətbiq olunan müəssisələrin bu amillərdən istifadə etdiyinin dərəcəsini müəyyən etməkdir. İnnovasiya faktorları olaraq müəssisələrin hüquqi strukturu, çalışan adamın əsasında firma böyüklüyü, firma yaşı, kiçik və orta müəssisələrin fəaliyyət sahələri və içində olduqları sektorun quruluşu, şirkətlərin tədqiqat və inkişafa ayırdıqları pay və təməl qabiliyyət təyin verilən əhəmiyyət ələ alınmaqdadır. İnnovasiya amilləri ilə innovasiya tətbiq olunan və innovasiya strategiyaları arasındakı əlaqəni araşdırarkən, kiçik və orta müəssisələr yenilik tətbiqlərinə mənfi təsir göstərən müəssisənin içində və xaricində ayrı olaraq müəyyən edilməyə çalışılacaqdır..

Tədqiqatın metodu

Tədqiqat aparılarkən anket metodundan istifadə edilmişdir. Anket araşdırılması yerinə yetirilərkən likert tipindən istifadə olunmuşdur. Bu bölmə innovasiya mövzusunda innovatorun mövqeyini və ideyalarını müəyyənləşdirmək, innovasiya tətbiqlərinə mane olan müəssisə və qeyri-təşkilati amillərini müəyyən etmək üçün 20 sualdan ibarətdir. Bilindiyi kimi, likert tipli anketlərdə sorğuda iştirak edənlər verilən suallara cavab vermək üçün sadəcə beş cür cavab şəklindən istifadə edə bilirlər: tamamilə razıyam, razıyam, qərarlıyam, razı deyiləm və tamamilə razı deyiləm.

3.2 Araşdırma təhlili

3.2.1 Demografik xüsusiyyətlər

Araşdırmanın son hissəsində iştirakçıların ümumi xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün demografik suallar daxil edilmişdir. Demografik sorğuda iştirak edən respondentlərin cins, yaşı, təhsil statusu və bu günlərdə nə qədər fəaliyyət göstərdiyini müəyyən etmək üçün altı sual soruşuldu. Əldə edilmiş tapıntılar təsviri statistik analizin yardımı ilə cədvəlli şəkildə göstərilir.

Cədvəl 1: Tədqiqat iştirakçılarının genderlə bölüşdürülməsi

Cinsiyyət	Say	Faiz
Qadın	115	79.9
Kişi	29	20.1
Cəm	144	100

Tədqiqatın nəticəsindən də aydın olduğu kimi sorğuda iştirak edənlərin 80 %-i qadın, 20 %-ini kişilərdən ibarətdir.

Cədvəl 2: Yaşa görə bölüşdürmə

Yaş	Say	Faiz
25 yaş və aşağısı	6	4.2
26-35 yaş	54	37.5
36-45 yaş	43	29.9
46-55 yaş	33	22.9

56 yaş və yuxarısı	8	5.6
Cəm	144	100

Cədvəldə göstərildiyi kimi, tədqiqat iştirakçılarının əksəriyyəti 26-35 yaş qrupundakılardan ibarət idi. 25 yaş qrupundakı və 56 yaş və yuxarı yaş qrupundakı insanların sayı digər qrupdakılara nisbətən olduqca kiçikdir.

Cədvəl 3: Təhsil səviyyəsi

Təhsil	Say	Faiz
Orta	10	6.9
Bakalavr	74	51.4
Magistratura	55	38.2
Doktorantura	5	3.5
Cəm	144	100

Tədris statusu müzakirə edildikdə tədqiqatda iştirak edənlərin təhsil vəziyyəti çox yüksək olduğu müşahidə olunur. İştirakçıların təxminən 7% -i orta məktəb məzunları, 93% -i isə universitet məzunlarıdır. Təxminən 55% -i magistratura və 5% -i doktorluq dərəcəsi almış şəxslərdən ibarət olan iştirakçı profiline malikdir.

Cədvəl 4 : İşləmə müddətinə görə

Müddət	Say	Faiz
1 ildən az	6	4.2
1-4 il	25	17.4

5-10 il	56	38.8
10 ildən çox	57	39.5
Cəm	144	100

Cədvəldə görüldüyü kimi, tədqiqat iştirakçılarının bir çoxu 10 ildən çoxdur. Bu nəticə təcrübə iştirakçılarının əksəriyyətinin menecerlər və sahibkarlar olduğunu təsdiqləyir.

3.2.2 Anket analizi

İndi isə, aşağıda 144 nəfər üzərindən aparılmış anket sorğunun nəticələrini təqdim edirik:

İNOVASİYADA PROBLEM YARADAN FAKTORLAR	Kəsinliklə razı deyiləm	Razı deyiləm	Qərsizəm	Razıyam	Tamamilə razıyam	Ortalama	Standard sapma
DAXİLİ FAKTORLAR	1	2	3	4	5	2.79	1.72
Hesab edirəm ki, şirkətimizdə yenilikçilik sahəsində aparılan tədqiqat və inkişaf səyləri qeyri-kafidir .	23	34	31	38	18	2.95	1.28

İşçi heyətinin yenilik işi üçün kifayət qədər təhsilli olduğunu düşünmürəm.	15	43	28	40	18	3.02	1.22
İşçilərimizin iş təcrübəsinin qeyri-kafi olması yenilikçilik fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir.	27	38	27	37	15	2.82	1.29
Bizim işimizdə yenilikçi olduğumuzda bazarın tələbləri və ehtiyacları tam şəkildə həll edilə bilməz.	31	44	30	32	7	2.58	1.19
İnnovasiya edərkən harmoniya, koordinasiya və s. baxımında əksiklərimiz var.	20	35	28	46	15	3.00	1.24
Yenilik etmək üçün biz istehsal nou-hau və iş üsullarından mə olmamalıyıq.	11	32	40	42	18	3.16	1.44
İş yerimiz qənaətbəxş səviyyədə olduğundan, yeniliyə ehtiyac yoxdur.	42	58	16	16	12	2.29	1.23
İşimizin gündəlik intensivliyi innovasiya və yenilikə vaxt ayırır.	22	56	29	26	11	3.63	1.16
İşimizi yeniləşdirmək yüksək qiymətli risk yaradır.	14	39	40	36	15	2.99	1.15
Müştərilərin ehtiyaclarını dəqiq müəyyənləşdirmək mümkün deyildir və mən yeni məhsullarda və ya xidmətlərdə hansı yeniliklər etməmiz barədə tərəddüd edirəm.	19	38	44	28	15	2.87	1.18
Yeni məhsul və marketing yenilikləri üçün ortaqlayihələr hə keçirəcək biznes tapmaqda çətinlik çəkdiyimizi düşünürəm.	10	35	31	43	25	3.26	1.20

İşimizdə iştirak edən sektor şəraitində innovasiyaya ehtiyac yoxdur.	45	52	27	10	10	2.20	1.14
Bizim işimizdə innovasiyaya investisiya yoxdur, çünki sənayenin gələcəyi yaxşı görünür.	41	48	28	22	5	2.31	1.14
Hesab edirəm ki, texnologiya bahalıdır və bu, yeniliklərin işləməsinə mane olur.	18	38	28	40	20	3.04	1.26
XARİCİ FAKTORLAR	1	2	3	4	5	3.54	1.20
Hesab edirəm ki, müəssisəmizdə innovasiya üçün ayrılan və qeyri-adekvatdır	20	33	33	37	21	3.04	1.27
Tədqiqat institutlarından alınacaq dəstək, müxtəlif bürokratik tətbiqlər səbəbiylə nail olmaq çətindir	10	21	31	34	48	3.61	1.27
Dövlətin bütün dəstəyində (maliyyə, hüquqi və s.) yüksək maneələrin olduğunu düşünürəm.	5	10	29	47	53	3.92	1.07
Hesab edirəm ki, bankların kredit siyasəti yenilik və sahibkar dəstəkləmir	7	27	35	28	47	3.55	1.25
Hesab edirəm ki, dövlət patentlərin tam qorunması və innovasiya üçün lisenziyalı hüquqlar üçün qeyri-adekvatdır.	7	21	42	37	34	3.49	1.15
Hesab edirəm ki, dövlətin verdiyi vergi siyasəti bizim biznesi innovasiya təcrübəsinə mane olur.	11	15	31	40	47	3.67	1.24

Müəssisələrin innovasiya problemləri mövzusu araşdırıldıqda, daxili innovasiya bariyerlərinin faktorların tezlik ortalamaları 2.79, xarici faktorların tezlik ortalamaları isə 3.54-dir. İnnovasiya maneələri ortalamalarına görə, müəssisələrin əksəriyyətinin xarici innovasiya maneələri ilə qarşılaşdıqları görülür.

NƏTİCƏ

Qloballaşan dünyada rəqabət anlayışı milli ölçüdən beynəlxalq ölçüyə keçmişdir. Bu vəziyyət müştərilərin ehtiyaclarını dəyişdirmiş və müəssisələrdə də böyük dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Müəssisələr baxımından rəqabətdən əvvəl, qlobal rəqabət yalnız eyni bölgədə fəaliyyət göstərən müəssisələr arasında yaşanarkən, dünyanın bütün müəssisələri, qloballaşma ilə yanaşı, bir-birinin rəqibləri olmuşdur. Bu vəziyyət müəssisələri dəyişməyə və davamlı inkişaf etməyə məcbur etdi. Bu dəyişiklik ilə ayaqlaşa bilməyən müəssisələrin fəaliyyətlərini davam etdirməyi imkansız etdi. İqtisadiyyat ilə xərcləri minimuma endirən və bu tərəfdə rəqabət edə bilən firmalar ayaqda qalarkən, qloballaşma ən kiçik müəssisələrin fəaliyyətini çətinləşdirdi. Bu təhlükəni dəyişdirmək, bu qabiliyyətlər üzərində rəqabət qabiliyyətini artırmaq və təqlid etməyi çətin olan yenilikləri vurğulamaq üçün kiçik və orta müəssisələr dəyişməlidir. İnnovasiya praktikasında uğurlu olan müəssisələr rəqabət qabiliyyətinə malikdirlər.

Təqib etmək çətin olan və asanlıqla imitasiya edilə bilinməyən qabiliyyətlərin müəyyənləşdirilməsi kiçik və orta müəssisələr digər müəssisələrdən fərqləndirə bilər və bu əsasda onlar dünya miqyasında rəqabət şəraitində öz fəaliyyətlərini davam etdirə biləcəklər. Kiçik və orta müəssisələrin təşkilati strukturunun özünün effektivliyinə görə müəyyənləşdirməsi, onlara pul vəsaitlərindən qənaət etmək və fəaliyyət göstərmək üçün rahatlıq təmin etmək, habelə bazarda dəyişiklikləri izləmək, müştəri məmnuniyyətini artırmaq və xüsusi sahələrdə ixtisaslaşmaq imkanı verir.

Kiçik və orta müəssisələrdə rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün məhsullarını, proseslərini, xidmətlərini, marketinq fəaliyyətlərini və təşkilati strukturlarını yeniləşdirərkən bəzi maneələrlə qarşılaşa bilər. Bu maneə müəssisə xaricindən gələn dövlət tərəfindən tətbiq edilən siyasətlər, iqtisadiyyatdakı dəyişənlər və bürokratik maneə kimi, müəssisənin özü tərəfindən ortaya çıxan daxili innovasiya maneələri kimi də ola bilər.

Kiçik və orta müəssisələrin bacarıqlarını və təqlid edilməsi çətin olan səlahiyyətləri, sektorda liderlik, yeniliklərin qabaqcıl olma hədəfi, bazar payını artırmaq və marka olmaq, tətbiq olunan yenilik növləri və yenilik strategiyalarının aşkarlanması kimi məqsədlərlə həyata keçirilən araşdırmalar nəticəsində aydın olmuşdur:

- Aparılan araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, kiçik və orta müəssisələrin əksəriyyəti müdafiə xarakterli bir innovasiya strategiyası tətbiq edir. Mövcud məhsullarda inkişaf və dizaynlar edərək rəqabət qabiliyyətini qazanmağa çalışırlar.

- Tədqiqatın nəticəsi olaraq, əksər müəssisələrin innovasiya proqramları üçün tədqiqatın təkmilləşdirilməsinə dəstək vermədiyi müşahidə edildi. Dəstək alan şirkətlərin əksəriyyəti özəl müəssisələr tərəfindən dəstəklənir.

- Kiçik və orta müəssisələrdə innovasiya proseslərinin yerinə yetirilməsində ən böyük problem yaradan faktor xarici faktorlar olduğu məlum olmuşdur. Ən böyük maneələr arasında, Bürokratik proseslərin tədqiqat və inkişaf dəstəyi çərçivəsində dövlətdən dəstək alınması, bankların yenilik tətbiqlərinə lazımi dəstək vermədiyi, patent hüquqlarının və vergi tətbiqlərinin qeyri-kafi olması innovasiyaya mənfi təsir göstərdiyi görülür.

- Müəssisələr tərəfindən tətbiq olunan aqressiv yenilik strategiyaları və daxili və xarici təşkilati innovasiya maneələri arasındakı əlaqələr araşdırıldığında, bu strategiyaları tətbiq etməyən müəssisələrin həm daxili, həm də xarici təşkilati innovasiya maneələrinə məruz qaldığı müşahidə olunur.

- Müdafiə üçün innovasiya strategiyasını tətbiq edən təşkilatların fəaliyyət göstərən firmalara nisbətən təşkilati yenilikçilik maneələri daha çox təsirlənir.

- Asılı innovasiya strategiyalarını tətbiq edən müəssisələr, müstəqil innovasiya strategiyasə həyata keçirən müəssisələrə nisbətən daxili və xarici yenilik maneələrinə daha çox məruz qalırlar.

Qlobal rəqabət mühitində fəaliyyətə davam etməsi üçün kiçik və orta müəssisələr tərəfindən tətbiq olunan innovasiya növləri və innovasiya strategiyaları üçün bəzi təkliflər aşağıda verilmişdir.

Təkliflər:

- Kiçik və orta müəssisələr kapital quruluşu baxımından zəif müəssisələr olduqları üçün innovasiya tətbiqlərinə kifayət qədər resurslar köçürə bilməyibdir. Bu, onların yaradıcı və yenilikçi ideyalarına mənfi təsir göstərir. Bu baxımdan, müəssisələr innovativ tədqiqatlar üçün birgə laboratoriyalar quraraq bu laboratoriyalarda innovativ təcrübələrini həyata keçirə bilərlər. Bu praktikanın müəssisələrin innovasiya səylərini artıracağı düşünülür.

- Müəssisələrin ən əhəmiyyətli əlamətlərindən biri, güclü diler şəbəkəsinə sahib olmaları və istehsal etdikləri məhsullara çatamamasıdır. Bu mənada müəssisələr öz marketinq yeniliklərini inkişaf etdirə və məhsullarını geniş auditoriyaya çatmaq üçün ümumi bazar şəbəkələri yarada bilərlər. Qloballaşmanın mənfi təsirləri bəzən bir üstünlük ola bilər.

- Müəssisələrin yenilik tətbiqlərini dəstəkləmək məqsədilə, dövlət kanalları vasitəsilə və ya zərurət yarandıqda, özəl müəssisələr vasitəsilə yeni ideyaların qəbul ediləcəyi mühitlərin hazırlanması vacibdir. Bir çox kiçik və orta müəssisələr yeni ideyalar hazırlayırlar, lakin onların keçirmələri üçün məkan və pul vəsaitləri yoxdur. Bu fikirləri dəstəkləmək üçün, simulyasiya tədqiqatları və yeni fikirlər həyata keçirildikdə yerinə yetirilməli olan vəziyyətlər barədə müəssisələrin fikirləri barədə bir proqnozlaşdırılmalıdır.

- Risk sərmayesi- banklar arasında geniş istifadə olunan və müəssisə işçiləri və menecerləri tərəfindən istifadə edilən ideyaların köhnədən istifadəsi qiymətləndirilməlidir.

○ Kiçik və orta müəssisələrdə innovasiyaya maneə törətməkdə ən vacib məsələlər başında məlumatın olmamasıdır. Kifayət qədər bilikli müəssisələr tədqiqatın inkişafına müxtəlif təşkilatlardan lazımi maliyyə yardımı ala bilərlər. Müəssisələrdə informasiya probleminin aradan qaldırılması, bir çox problemin ortadan qalmasına kömək edəcəkdir.

Bu tədqiqatın ən əhəmiyyətli məqsədlərindən biri, kiçik və orta müəssisələrdə innovasiya inkişafı çərçivəsində tətbiq olunan yenilik və strategiyaların növlərini müəyyən etməkdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində:

1. A.Tağıyev, İ.Əmirov “İnnovasiya menecmenti” Bakı - 2010
2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. "Hüquq ədəbiyyatı nəşriyyat", Bakı: 2001.
3. Azərbaycanın s. Statistika məcmusu Bakı, 2014-cü il, s. 89
4. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti 2012-ci ildəki fəaliyyəti ilə bağlı hesabat. Bakı: "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2012, 508 s.
5. Azərbaycan Statistika Göstəriciləri. Bakı, 2014, 774 s.
6. Azərbaycan Respublikasının “Xarici investisiyanın qorunması haqqında” Qanun (15 yanvar 1992 -ci il).
7. Azərbaycan Respublikası “Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında” Qanunu (25 iyun 1998-ci il).
8. F.Məmmədov “İdarəetmə mədəniyyəti” Bakı “Apostrof” Çap Evi: 2012
9. M.Ə. Axundov Strateji idarəetmə. Bakı, 2001-ci il
10. Səmədzadə Ş.Ə.; Musayev V.R. “İstehsal menecmenti” Bakı, Qafqaz Universiteti -1999
11. Şahbazov K.A, Məmmədov M.N , Həsənov H.S. “Menecment” Dərslik, Bakı – 2007 II nəşr
12. Ş.M.Xurşudov, Bazar münasibətlərnə keçid dövründə aqrosənaye istehsalında iqtisadi səmərəliliyin artırılması yolları,Bakı,1998
13. R. Mehdiyev “ XXI əsrin Azərbaycan ideyası yaradıcı millət kontekstində” Respublika qəzeti, 28 iyun 2012-ci il, s.9-16
14. R.Ş. Məmmədov. “Sənaye statistikas” I hissə . Bakı, 1996
15. V.Ə.Hüseynov “Özəl Kənd Təsərrüfat müəsisəsələrində istehsal iqtisadi səmərəliliyinin artırılması üsulları”, Bakı, 2001

Türk dilində:

16. Akyos, “Kamu yönetiminde toplam kalite (bir olabilirlik denemesi)”, Önce Kalite Dergisi, Kasım 1999. 2007: 18-19

17. Atik, 2005: 14
18. Atsan, N., & Erdoğan, E. O. (2015). Girişimciler için alternatif bir finansman yöntemi: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2015, 10(1), 297- 320.
19. Bilgi Toplumu Stratejisi (2015).
20. Karagöl, E. T., (2014). Yeni ekonomi Ar-Ge ve inovasyon 22-29.
21. Kasımoğlu ve Akkaya, Kamu Kurumlarında İnovasyonun Gelişmesinde Etkili Olan Faktörlerin Analizi ve İnovatif Örgütsel Modellerin Geliştirilmesi, İstanbul, 2012: 60
22. Kibritçioğlu, 1996; 2

İngiliz dilinde:

23. AUSDIISR, Working Towards A Measurement Framework For Public Sector Innovation in Australia, 2011: 18
24. Depperu ve Cerrato, 2006: 4
25. Oslo Manual 2005, 59
26. The Global Competitiveness Report 2017–2018 (66/393)
27. The Global Competitiveness Report 2016–2017 (123/400)
28. World Economic Forum – WEF 2017

İnternet resursları:

29. www.azstat.org
30. www.banco.az
31. www.economics.com.az
32. <https://innovation.govspace.gov.au/>
33. <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
34. http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf
35. <https://rekabetcisektorler.sanayi.gov.tr/documents/10184/51258/CISOP-Book-TR.pdf/>
36. www.stat.gov.az